

Yazı ve Tezyînâtıyla

Edirne

ESKİ CÂMİ

Dr. Ali Fuat BAYSAL

Yazı ve Tezyînatıyla
Edime
ESKİ CÂMİ

Dr. Ali Fuat BAYSAL

EDİRNE VALİLİĞİ
KÜLTÜR YAYINLARI

EDİRNE KİTAPLIĞI: 13

Edirne Kitaplığı Danışma Kurulu
(*Kültür Konseyi adına*)

Kurul Başkanı
Dr. Metin Eriş

Kurul Üyeleri:

Prof. Dr. Cevdet Küçük

Prof. Dr. Korkut Tuna

Prof. Dr. Kâzım Yetiş

Prof. Dr. Selçuk Mülayim

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu

Yazı ve Tezyinâtıyla Edirne
ESKİ CÂMİ

Dr. Ali Fuat Baysal

Kitap Tasarımı
Çiğdem Sadak - Artı Değer Ltd.

Birinci Baskı
Şubat 2014 / İstanbul
ISBN: 978-605-149-557-6

Baskı Cilt
Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan San. Sit. Birlik Cad. No: 26 Acar Binası
Haramidere / Beylikdüzü / İSTANBUL

Tüm hakları Edirne Valiliğine aittir.

Yazı ve Tezyînâtıyla
Edirne
ESKİ CÂMİ

Dr. Ali Fuat BAYSAL

Muhterem Hocam
Prof. Dr. Fevzi Günüç'ün aziz hatrasına...

İçindekiler

Önsöz	9
Takdim	11
Edirne Eski Câmî	15
Câminin Tarihçesi	17
Câminin Kitâbeleri	19
<i>Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe</i>	20
<i>Minber Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe</i>	21
<i>Batı Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe</i>	22
<i>Avlu Girişi Üzerindeki 1166/1752 Tarihli Tamir Kitâbesi</i>	23
<i>Avlu Girişi Üzerindeki 1282/1865 Tarihli Tamir Kitâbesi</i>	26
Câminin Bânîsi	29
Câminin Mimarı	30
Câminin İsmi	31
Câminin Tezyînâtı	31
<i>Birinci Kubbe</i>	35
<i>İkinci Kubbe</i>	37
<i>Üçüncü Kubbe</i>	40
<i>Dördüncü Kubbe</i>	41
<i>Beşinci Kubbe</i>	43
<i>Altıncı Kubbe</i>	46
<i>Yedinci Kubbe</i>	52
<i>Sekizinci Kubbe</i>	55
<i>Dokuzuncu Kubbe</i>	58
Câminin Nakkaşı	64
Câminin Mimarî Elemanları	65
Câminin Yazıları	72
Câminin Kubbe Yüzeylerinde Bulunan Yazılar	76
<i>Dördüncü Kubbe</i>	76
<i>Beşinci Kubbe</i>	78
<i>Altıncı Kubbe</i>	79
<i>Yedinci Kubbe</i>	88
Câminin Duvar Yüzeylerinde Bulunan Yazılar	89
<i>Harim Doğu Duvar Yüzeyi</i>	90
<i>Harim Kuzey Duvar Yüzeyi</i>	94
<i>Harim Batı Duvar Yüzeyi</i>	96
<i>Harim Güney Duvar Yüzeyi</i>	100
Son Cemaat Mahalli Duvar Yüzeyi Yazıları	103
Câminin Fil Paye Yüzeylerinde Bulunan Yazılar	105
<i>Birinci Fil Paye</i>	105
<i>İkinci Fil Paye</i>	109
<i>Üçüncü Fil Paye</i>	113
<i>Dördüncü Fil Paye</i>	116
KAYNAKLAR	121

Önsöz

Edirne fethi ile birlikte, yüzyıla yakın Osmanlı Devletinin payitahtı oluşu sonrasında başkent olma görevini devretse de, tabii güzellikleri kadar kültürel yapısı ile de Osmanlı Padişah ve erkânının gözdesi olma vasfını yitirmemiştir. Gerçekte Edirne, millî değerlerin sahibi olan kişiler kadar, yabancıların bile içine işleyecek kadar pek çok değere sahiptir. Tabiatın sundukları yanında insanoğlunun elinin değdiği külliyelerin ve/veya taşınmaz kültür varlıklarının her birinin ayrı bir güzelliği, insanı derinliğine çeken hususiyetleri vardır. Her eser dışıyla ve içiyle ayrı bir derinliğe, farklı bir güzelliğe sahiptir.

Osmanlı'nın Edirne'yi fethettikten sonra, ustalıklı bu yeri Türk-İslâm anlayışının bütün inceliklerini sergileyen eserlerle bezemesi ve nihayet bunu Selimiye ile taçlandırması herhalde inkâr edilemeyecek bir medeniyetin sonucudur. Şurası muhakkaktır ki Osmanlı, yapı sanatında kendine has üslûbu ortaya koymağa gayret ederken yapı, eğer Cami ise, inanç dünyasındaki derinliği ona uhrevîlik kazandıran bir incelikle bezeyecektir. Öyle ki inanç dünyasının temelinde yatan islâmî unsurlar, tezyini sanatlar olarak güzel yazı ustalığında ve de süslemelerinde tezahür eder.

Edirne'de hangi ibadethâne ile karşılaşılırsa karşılaşılısın önce insanı duraklatan bir ihtişam vurgusu öne çıkar. Ama bu bir andır!.. Sonra insanı içine çeker. İşte asıl nokta buradadır. Camilerimizin içinde insanı başka dünyalara çeken bir derinlik alıp götürür kişiyi... Çünkü atalarımızın tezyinat sanatına verdikleri önemle birlikte üslûp derinliği yaşanır beraberinde..

Yazı sanatımızda tecelli eden ruhî derinlik sadece hat sanatındaki çeşitlilikte değildir. Tezyinî sanatlarımızdaki süsleme ustalığı her Camimizde ayrı ayrı duvarlarda, sütunlarda, mihrapta minberde, mahfillerde fevkalâde ince zevk-i selimin varlığıyla tezahür eder. Son ismiyle Eski Câmî, Osmanlı Mimarîsinin erken döneminden günümüze intikal eden ve Türk Tezyinat Sanatının en güzel örneklerini medeniyet dünyamıza sunan bir şaheserdir. Onunla bütünleşmemekse büyük bir kayıptır. İşte bu eser bu konudaki güzergâhlardan biridir...

Eski Câmî'nin kitâbelerinden kubbelerine, duvarlarına, fil payelerine uzanan muhteşem tezyinatı bire bir inceleyerek ve resmederek estetik güzellikleri yanında yazıların metinlerini, okunuşlarını anlamalarıyla birlikte bizlere kazandıran değerli bilim adamı Dr. Ali Fuat Baysal'a ve Kitaplığımıza böyle bir eserin kazandırılmasına imkân sağlayan Danışma Kurulumuza, Kurul Başkanı aziz dostum, ağabeyim Dr. Metin Eriş'e daha niceleri diyerek teşekkür ederim.

Hasan Duruer
Edirne Valisi

Takdim

Edirne, XIV. yüzyılda Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan Balkan yarımadasına geçmeleri neticesinde 762 / 1361 tarihinde fethedilmiş ve Türk şehri hâline gelmiştir. Bursa'nın ardından, 1361–1453 yılları arasında yaklaşık bir asır Osmanlı'ya başkentlik yapmıştır.

Fetihten sonra payitahtın İstanbul olmasına rağmen Edirne, XVI. ve XVII. yüzyıllarda imparatorluğun en önemli ve en büyük şehirlerinden biri olma özelliğini korumaya devam etmiştir. Rumeli fetihlerinde birinci derecede rol alması ve adeta bir harekât merkezi konumunda olması şehre stratejik üstünlük sağlamıştır. Tarih içerisinde “Dârü'n-Nasr, Dârü'l-Karar, Dârü'l-Mülk gibi isimlerle anılan Edirne'nin adı, “Dârü'n-Nasr ve'l-Meymene” olarak kalmış bu şehir, daima Nusret (Allah'ın yardımı, zafer) ve meymenet (uğur, hayır, bereket) beldesi olarak düşünülmüştür”. Söz konusu isimler, Edirne'ye bir ehemmiyet izâfe edilmesinin de delili olmuştur.

Edirne dönemi, Osmanlı devletinin imparatorluğa uzanan ve medeniyetinin temellerinin oluşturulduğu çalkantılı bir dönemdir. Tüm bunlara rağmen bu dönem içerisinde pek çok alanda olduğu gibi mimarî ve tezyîni alanlarda da bir değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. Başkent olması münasebetiyle hızla gelişen Edirne, Osmanlı mimarîsinin ve sanatının zengin eserleri ile donatılarak imar edilmiştir. Osmanlı mimarîsine ait pek çok yeniliklerin ve ilklerin uygulandığı şehir olmuştur.

Meriç, Arda ve Tunca gibi rejimleri düzensiz akarsuların birbirine kavuştuğu bir kesimde kurulmuş olması, Edirne şehrinin alçak kısımlarını ve çevresini birçok defa sel felâketine maruz bırakmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren birbirini takip eden olaylar ve bu olaylara refakat eden yangın, deprem, veba salgını, vb. felâketler Edirne'nin yaşayışında sarsıcı etkiler yapmıştır. Devletin sınırları, Orta Tuna ovalarından Balkan Yarımadasına doğru gerilerken, şehir, Hristiyan devletlere terk edilen topraklardan kaçan göçmen kabilelerin uğrağı olmuştur. Edirne asıl felâket yıllarını XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başlarında yaşamıştır. XIX. yüzyılda (1829–1878) iki defa Rus istilâsına uğramış, XX. yüzyılda ise, Balkan Harbi sonunda Bulgarlar (Mart-Temmuz 1913 arası), Birinci Dünya Harbi neticesinde de Yunanlar'ın (Temmuz-Kasım 1922) eline düşmüştür. Bu istilalar, A. Süheyl Ünver'in “*Her şey biter Edirne bitmez*” dediği Edirne'yi ve şehirdeki kıymetli mimarî yapıları büyük ölçüde tahrip etmiştir.

Zikredilen sebeplerle, şehrin o dönemde inşa edilen yapılarından birçoğu maalesef günümüze kadar ulaşma imkânı bulamamıştır. Dolayısıyla şehrin kuruluş döneminden günümüze hem mimarîsi, hem de tezyînâtıyla ulaşabilen yapı örnekleri yok denecek kadar azdır. Şehrin kuruluş döneminden günümüze ulaşabilen nadir örnekler ise, dinî mimarî diye nitelediğimiz câmilerdir. Her ne kadar camiler diğer mimarî yapılar gibi birçok tahribata maruz kalsa da, ibadethâne olma özellikleri, bu yapıların uzun süre yaşamalarını sağlamıştır.

Çalışmamız üç kısımdan oluşmuştur. Bunlar sırasıyla, caminin tarihi, caminin tezyînâtı ve caminin yazılarıdır. Caminin kalem işi tezyînâtı, buldukları mekân ve birimler baz alınmak suretiyle analiz edilmiştir. Tezyînâtın ötesinde, yazılarıyla meşhur olan bu yapının, başta inşâ ve tamir kitâbeleri olmak üzere tüm yazıları tek tek okunmuş, yine buldukları mekân ve birimler işaret edilmek suretiyle yerleri belirtilmiştir.

Osmanlı erken dönemine ait mimarî ve tezyînât anlayışını çok fazla zayıf vermeden bugünlere taşıyabilen ender yapılardan biri de şüphesiz Edirne Eski Câmî'dir. XV. yüzyıldan bize miras kalan bu yapı ve bünyesindeki Türk Tezyînât Sanatı'na ait asil örnekleri bir kültür varlığı olarak geleceğe taşıyabilmek önemlidir.

Bu vesileyle asırlar sonra bizleri, fevkalâde ince zevkleriyle hayrete düşüren, dünya medeniyet tarihine eşsiz eserler sunan ecdadımızı ve iftihar kaynağımız sanatkârları, onları güzel eserler vermeye sevk edenleri ve destekleyenleri, caminin bânilerini rahmetle anmak unutulmaması gereken bir görevdir. Diğer yandan, uzun bir süreçte ortaya çıkan bu çalışma için beni yönlendiren, teşvik eden, önemli katkılarıyla birlikte yardımlarını hiç bir zaman esirgemeyen hocam M. Semih İRTEŞ'e teşekkürü ve minnettarlığı bir borç bilirim. Kitâbe ve Arapça metinlerin okunmasında emeği geçen Yrd. Doç. Dr. Ahmet GEDİK'e ve metni baştan sona okuyarak gerekli tashihlerde bulunan İlhami SÖNMEZ'e müteşekkîr olduğumu ifade etmek isterim. Kitabın baskıya hazırlanmasında ve yayınlanmasında emeği geçen Dr. Metin ERİŞ Beyefendiye ve Edirne Valisi Sayın Hasan DURUER'e de teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarımın her anında maddî ve manevî desteklerini hep yanımda hissettiğim annem, eşim ve çocuklarımı şükranla ve minnetle anmayı bir vecibe olarak görüyorum.

Ali Fuat BAYSAL
Ocak 2014 Konya

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agmd.	: adı geçen madde
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bk.	: bakınız
C.	: cilt
cm	: santimetre
ç.	: çizim
doğ.	: doğum
ed.	: editör
F.	: fotoğraf
H	: hierî
haz.	: hazırlayan
H.z.	: hazreti
m	: metre
mm	: milimetre
M	: miladî
öl.	: ölümü
S	: sayı
s.	: sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
yay.	: yayınlayan
yy.	: yüzyıl

TRANSKRİPSİYON

ء	.....:	(')
ئ	.....:	(s)
ح	.....:	(h)
خ	.....:	(h)
ذ	.....:	(z)
ص	.....:	(s)
ض	.....:	(z- d)
ط	.....:	(t)
ظ	.....:	(z)
ع	.....:	(')
ع	.....:	(g)
ق	.....:	(k)
Uzatma işareti	.....:	(-)
İnceltme işareti	.....:	(^)

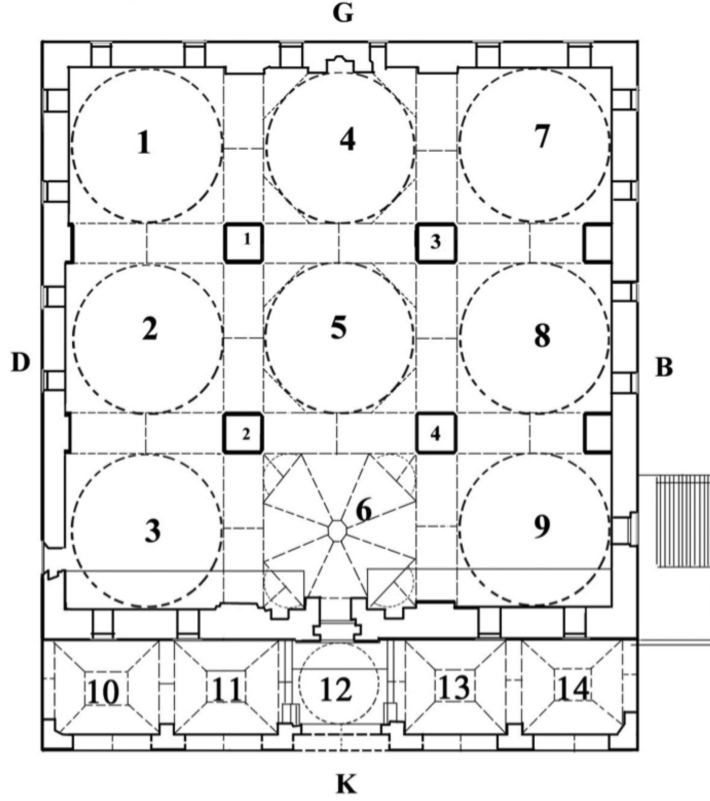
EDİRNE ESKİ CÂMI

Câminin Tarihçesi

Eski Câmî, Edirne’de bulunan Osmanlı mimarisinden bugüne kadar gelmiş en eski abidevî yapısı olmasının yanında Edirne’nin kale duvarları dışında inşa edilen ilk sultan câmîsi olma özelliği taşır. Bir külliye şeklinde inşa edilen câmî, Osmanlı dönemi Türk mimarisinin “çok kubbeli ulu câmîler” tipinin bir örneğidir. Birçok hususta Bursa Ulu Câmîi’ni (1396-1400) örnek aldığı görülen¹ câmî, dört fil paye (iri ayak) üzerine oturmuş ve dokuz kubbe ile örtülmüştür (Plân.1). Câmî, plân açısından Selçukluların Ulu Câmîi tipinin son aşaması olarak da kabul edilir.²

Edirne Eski Cami Plân
(E.Hakkı AYVERDİ)

Plan 1 - Edirne Eski Câmîi (1414) Plân (Ayverdi)

¹ TANMAN, M. Baha, “Edirne’de Erken Dönem Osmanlı Câmîleri ve Özellikle Üç Şerefeli Hakkında”, *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 330.

² EYİCE, Semavi, “Edirne” *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s.435.

Türk câmi mimarisinin mekân gelişmesinde çok önemli bir yer teşkil eden yapı, 49,50 x 49,50 m ölçülerinde ve kare plânlıdır. Yapının kapladığı alan içeriden 2.116 m²'dir.³ Takriben 13 m çapındaki orijinal dokuz kubbenin geçiş sistemleri ve dış kasnakları da birbirinden farklıdır. Kuzey-güney aksının orta sahnında bulunan üç kubbenin kubbe geçişleri, diğer altı kubbeden farklı inşa edilmiştir. Buna göre, kuzey girişin üzerindeki sekiz köşeli bir aydınlık fenerinin de bulunduğu kubbenin geçişi eksedra⁴ ile orta kubbe geçişi mukarnas ile, mihrap kubbesinin geçişi Türk üçgenleri ile sağlanmıştır. Diğer altı kubbenin kubbe geçişleri pandantifle sağlanmıştır. Mihrap önü kubbesi hariç diğer kubbelerin kasnakları dıştan silindirikdir. Mihrap önü kubbesi dıştan sekizgen kasnaklıdır ve diğerlerine nazaran daha büyüktür. Kubbe kasnaklarının dışarıdan yuvarlak olması, Osmanlı'nın ilk devirlerine ait bir özelliktir.⁵ Kubbelerin kasnaklarla yükseltilmesi ve kasnaklara da pencere açılması, yüksek kubbeli mekânlara ışık sağlamak içindir. Aydınlatma ihtiyacından dolayı kubbelere pencere koymak, Beylikler döneminin mimarî özelliğini yansıtır.⁶

Ayaklar 5.65 m yükseklikte ve alçak denilebilecek bir seviyede olmasına rağmen bunların üzerine 12.50 m'lik kemerler geldiği için câmi oldukça yüksek görünmektedir.⁷ Bu kalın fil payeler sade ve kuvvetli şekillerle mekân tesirini artırmıştır. Ayrıca kalın fil paye tercihini, bölgedeki deprem riskinden kaynaklanan bir kullanım⁸ olarak yorumlamak da mümkündür. Dokuz kubbe ile örtülü câmî içerisinde yalnız dört paye bırakılmış olması, bu yapının Osmanlı mimarisinde mekânın birleştirilmesi yolundaki ilk hamlesi hissini vermektedir.⁹ T. Cansever'in tarihin en muhteşem mimarî örneklerinden biri olarak kabul ettiği¹⁰ Bursa Ulu Câmî ile karşılaştırıldığı zaman Eski Câmî'de kubbe çaplarının yaklaşık 3 m kadar arttığı, örtü sistemini taşıyan ayak sayısında azalma olduğu, on iki ayaklı bir sistemden dört ayaklı bir sisteme dönüştüğü¹¹ görülmektedir. Bu tercih sonucunda yapı Bursa Ulu Câmî'ne göre daha ferah, daha geniş ve daha toplu bir iç mekâna kavuşmuştur.

Harime girişi sağlayan üç kapı vardır. Doğu yönünde olan kapı, pencereden bozmadır.¹²

Câminin kuzey tarafında iki adet minaresi yer alır. Bunlardan kuzey doğu yönündeki tek şerefeli olan minare, orijinal minaredir ve diğerine göre daha kısadır. İki şerefeli olan minare ise çift merdivenlidir ve Sultan II. Murad zamanında kuzey batı köşesine eklenmiştir.

³ Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.63.

⁴ *Câmilerde yarım kubbelerin iki ya da üç yanında küçük yarım kubbelerle yapılan eklemeler*. (HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimârlık Sözlüğü*, İstanbul 1995, s.151.)

⁵ AYVERDİ, E. Hakkı, YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s.50.

⁶ ÖNGE, Yılmaz, "Erken Osmanlı Dönemi Osmanlı Türk Sanatına Genel Bir Bakış (1300-1453) ve Hacı Bayram Veli Türbesi", *IV. Vakıf Haftası*, Ankara 1987, s.40.

⁷ AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, (1403-1451), C.II, İstanbul 1972, s.153.

⁸ TANMAN, M. Baha, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Câmileri ve Özellikle Üç Şerefeli Hakkında", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 328.

⁹ ASLANAPA, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.7.

¹⁰ CANSEVER, Turgut, *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul 2007, s.55.

¹¹ CAN, Yılmaz-GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 2006, s.231.

¹² Rifat OSMAN, age., s.63.

Zaman içerisinde birçok badirelerden geçerek günümüze ulaşmış olan câmi, en fazla hasarı 1748 yılındaki yangında ve 1752 yılındaki depremde görmüştür.¹³ I. Mahmud'un (1730-1754) emriyle 1753 yılında esaslı bir şekilde yeniden tamir ve inşâ edilmiştir.¹⁴ (F. 1)

Fotoğraf 1 - Edirne Eski Câmii (1414)

Câminin Kitâbeleri

Mimarî bir eserin bânîsi, mimarı, yapım yılı ve geçirmiş olduğu onarımlar gibi yapıya ait kimlik bilgileri, yapıların kitâbelerinde bulunmaktadır. Eski Câmî'nin de, geçmişe dönük bilgilerini yapının farklı yerlerinde bulunan kitâbelerinde görebiliyoruz.

Hâlihazırda, câmiye ait beş kitâbe bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi yapının bânîsi, mimarı ve yapım yılı hakkındaki bilgileri içeren kitâbeler, diğer ikisi ise tamir kitâbeleridir. Câminin yapım yılı ile bânîsi Çelebi Mehmet'in isminin zikredildiği kitâbeler harim girişinde ve minber kapısında bulunmaktadır. Mimar ve kalfasının isimlerinin bulunduğu kitâbe, batı kapısı üzerindedir. Câmîyi tamir ettiren Sultan I. Mahmut (1730-1754) ve Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in isimlerinin zikredildiği iki tamir kitâbesi ise son cemaat mahalli girişinde bulunmaktadır.

¹³ ASLANAPA, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949., s.7.

¹⁴ Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.63; ASLANAPA, Oktay, age., s.7; PEREMECİ, O. Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s.54.

Söz konusu yapıya ait kitâbelerde bulunan ifadelerin Arapça metinleri, okunuşları ve anlamları şöyledir:

Câminin Harim Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe

Metni:

- 1) قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ أَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذَا الْجَامِعِ الشَّرِيفِ السُّلْطَانُ الْمُؤَيَّدُ الْمُجَاهِدُ.
- 2) الْأَمْرَاطُ مِنْصُوبُ اللَّوَاءِ قَاهِرُ الْأَعْدَاءِ نَاشِرُ الْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا السُّلْطَانُ ابْنُ السُّلْطَانِ الْغِيَاثُ الدُّنْيَا
- 3) وَالذِّينُ مُحَمَّدُ بْنُ بَايَزِيدَ حَانَ خَلَدَ اللَّهُ سُلْطَانَهُ وَأَوْصَحَ عَلَى الْعَالَمِينَ بُرْهَانَهُ فِي مُتَّصِفِ شَوَّالِ سَنَةِ سِتِّ عَشَرَ وَتَمَانِمِائَةً

Okunuşu:

- 1) “Kâle'n-Nebiyü 'aleyhi's-selâm men benâ li'llâhi mesciden bena'llâhü lehû beyten fi'l-cenneti emera bi- 'imârâti hâze'l-câmi'i's-şerîf es- sulţânü'l-müeyyed el-mücâhid”
- 2) “el-Murâbiţ manşubu'l-livâi kâhiru'l- a'dâi nâşiru'l-'adli ve'l-ihsân 'alâ ehli'd-dünya es-sultân ibnü's-sultân es-sultân giya şü'd-dünyâ”
- 3) “ve'd-dîn Muhammed bin Bayezid Han halleda'llahü sulţânehü ve evdâha 'ale'l- 'âlemîne burhânehu fî muntasıfı şevvâl seneti sitte 'aşera ve şemâni mieh” (F. 2)

Fotoğraf 2 - Edirne Eski Camii inşâ kitabesi

Anlamı:

1-2-3) “Peygamberimiz –selâm ona olsun- şöyle buyurdu: “Her kim Allah için bir mescid yaparsa, Allah da ona Cennet’te bir ev inşa eder.” Bâyezid Han oğlu (Allah tarafından) desteklenmiş sultan, mücahid, murâbit, (sınırlara) bayrak dikmiş, düşmanları kahreden, dünya ehline iyilik ve adalet dağıtan, sultan oğlu sultan, din ve dünyanın yardımcısı, sultan Mehmed - Allah, yönetimini devamlı kılsın ve delilini âlemlere açıklasın-, 816 yılının Şevval ayı ortalarında bu mübarek câminin yapılmasını emretti.¹⁵”

Câminin Minber Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe**Metni:**

(1) فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ الْأَعْظَمِ مُحَمَّدِ بْنِ بَايَزِيدِ بْنِ مُرَادِ بْنِ أَوْرْخَانَ حَلَّدَ اللَّهُ مُلْكَهُ وَعَزَّهُ

Okunuşu:

1) “Fî eyyâmi’s-sultânî’l-a’zam Muhammed ibn Bâyezîd ibn Murâd ibn Orhan halleda’llâhü mülkehu ve ‘izzehû” (F. 3)

Fotoğraf 3 - Edirne Eski Câmiî minber kitabesi

Anlamı:

1) (Minber) “Murad Hân’ın oğlu Bâyezid’in oğlu, Sultânü’l-Âzam Mehmed’in –Allah yönetimini ve şerefini ebedi kılsın- zamanında (yapılmıştır)”.

¹⁵ TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara 2001,s.112.

Câminin Batı Kapısı Üzerinde Bulunan Kitâbe

Metni:

- (1) قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ
- (2) فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ تَصَدَّى بَعْمَارِهِ هَذَا الْجَامِعِ الْعَزِيزِ مَعْمَارًا
- (3) حَسِيبًا اِفْتِخَارُ الصُّدُورِ أَلْحَاجُ عَلَا الدِّينِ دَامَ عِزُّهُ الْعَامِلُ عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ

Okunuşu:

- 1) “Kâle’n-nebiyyü ‘aleyhis-selâm, izâ raeytümü’r-racüle yete‘ahedü’l-mescide”
- 2) “Feşhidû lehü bi’l-imâni taşaddâ bi ‘imârati hâze’l-câmi‘i’l-‘azizi mi‘mârân”
- 3) “Hâsiben iftihâru’s-sudûr. el-Hâc ‘Alâüddîn dâme ‘izzühü el-‘âmil ‘Ömer bin İbrâhim” (F. 4)

Fotoğraf 4- Edirne Eski Câmi mimâr kitabesi

Anlamı:

- 1-2) “Selâm üzerine olsun Peygamberimiz şöyle buyurdu: “Bir kimseyi mescid inşa etme hususunda ahitleştiğini gördüğümüzde, o kişinin imanlı (mü’min) olduğuna tanıklık edin”
- 3) “Gönüllerin iftiharı Hacı Alâeddin –izzeti devamlı olsun-, İbrahim oğlu usta Ömer, bu şerefli câminin inşaatı sayesinde mümtaz bir mimar olarak ün yaptı” .

Câminin Avlu Girişi Üzerindeki 1166/1752 Tarihli Tamir Kitâbesi

Metni:

- (1) شَهْرِيَارِ بَحْرُو بَرشَاهِنَشَهْ عَلٰى اَثَرِ
- (2) پَادِشَاهِ هَفْتِ كِشْوَرِ حَسْرُو قَرُبُ وَبَعِيدِ
- (3) اَبُو الْخَيْرِ سُلْطَانِ غَازِيْ اَعْظَمِ جُمْلِ مُلُوكِ
- (4) فَيُضِ حَقِّ ظِلِّ اِلٰهِيْ مَضْحَرِ لُطْفِ مَجِيدِ
- (5) سَرِنَخَالِ سَجْدَهْ اَوْلُمُشْكَنِ مَنَارَاتِ اَقْبَابِ
- (6) هَرِ بَرِيْنِ اِحْيَايَهْ حَصْرِ هَمَّتِيْ اَوْلُدُوِيْ رَسِيدِ
- (7) بَانِيْ ثَانِيْ سَلْفِ اَثَارِيْنِكَ مَجْمُوعِنَهْ
- (8) اَيْلِدِيْ بُونَجَهْ عِبَادَتِ خَانَهْ يَهْ سَعِيْ مَزِيدِ
- (9) مَنَبَرِ عَرْشِ مَعْضَمَدَهْ خَطِيْبِ قُدْسِيَانِ
- (10) خُطْبَهْ خَوَانِ اَوْلُوبِ دِيْسُونِكِمِ جَامِعِ الْخَيْرِ سَعِيدِ
- (11) جَامِعِ اَقْدَمِ عَتِيْقِ مَعْبَدِ عَلٰى مَقَامِ
- (12) شُوْنِيْلَهْ بَرِ مُحْكَمِ بِنَا اَوْلَدِيْكَهْ مِثْلُ نَاشْنِيْدِ
- (13) عَبْدِ اَحْقَرِ عَرْفِيْ دَاعِيْ دِيْدِيْ تَارِيْحِيْنِيْ
- (14) يَاطْدِيْ اَسْكِيْ جَامِعِيْ مَحْمُودِ خَانِ قِيْلِدِيْ جَدِيدِ

Okunuşu:

- 1) “Şehr-i yâri bahr-ü ber Şâhinşeh-i âlî eşer”
- 2) “Padişâh-i heft-kişver hasr-ü qarib ve ba‘îd”
- 3) “Ebûl hayr Sulţan ğazî a’zâm-ı cümle mülûk”
- 4) “Feyz-i hak zıll-ı ilâhî mazhar-ı lütfî mecîd”
- 5) “Ser nihâl secde olmuşken minârât-i aqbâb”
- 6) “Her birin ihyâya hasr-i himmeti oldu resîd”
- 7) “Bânî-i şânî selef âsarinin mecmu‘una”
- 8) “Eyledi bunca ibadethâneye sa’y-i mezîd”
- 9) “Minber-i arş-i muazzamda hâtîb-i kudsîyân”
- 10) “Hutbe-hân olup disûn kim câmi‘ul-hayr sa‘îd”
- 11) “Câmi-i aqdâm atîk ma‘bed-i ‘âlî maqâm”
- 12) “Şöyle bî muhkem bina oldu ki misl-ü nâ-şenîd”
- 13) “ ‘Abd-i ahqar ‘Örfî dâî dedi tarîhini”
- 14) “Yaptı Eski Câmi‘i Maḥmud Hân kıldı cedîd”¹⁶

¹⁶ ONUR, Oral, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972,s.83.

Fotoğraf 5- Edirne Eski Câmii tamir kitabesi

Anlamı:

- 1) “Büyük eserlerin şâhı, denizlere hükmeden”
- 2) “Dünyanın yedi kıtasına hâkim padişah ve kullarına yakın sultan”
- 3) “Cümle mülklerin büyüğü hayır seven sultan gâzi”
- 4) “Allah’ın bereketi, ilâhî gölge, lütfuna nail olan kul”
- 5) “Minareler kubbeler baştanbaşa hepsi yere kapanmışlar secdeye gelmişlerdi”
- 6) “Her birinin ihyası onun himmeti ve vakfı yetiştirdi”
- 7) “Bütün eserleri yapan onların kurucusu”
- 8) “Birçok ibadethaneyi çalışmaları ile çoğalttı”
- 9) “Hatip olan melekler arşın dünyanın büyük minberinde”
- 10) “Hutbe okuyarak bu uğurlu ve hayırlı câmi için dediler ki;”
- 11) “Bu Câmi-i Atîk makamların en yükseğine sahip bir mabettir”
- 12) “Öyle sağlam bir bina oldu ki benzeri yoktur”
- 13) “Ben hakîr kulun olan Örfî Daî câminin tarihini söyleyerek”
- 14) “Mahmud Hân Eski Câmii yepyeni yaptı dedim”

Câminin Avlu Girişi Üzerindeki 1282/1865 Tarihli Tamir Kitâbesi

Metni:

- (1) جَامِعِ عِرْفَانُ عَفَّتْ فَخْرٍ تَاجِ سُلْطَنَاتِ
- (2) زِينَتِ أَيَوَانِ دَوْلَتِ شَهْرِ يَارِ مُلْكِ دِينِ
- (3) سَعِينِي دَرْگَاهُ الطَّافِنْدَه مَشْكُورِ اَيَلْسُونِ
- (4) نَيْجَه اَنَارَه مُوَقَّقِ قَيْلِدِي رَبِّ الْعَالَمِينَ
- (5) اَيَلِدِي خُشْنُودِ رُوحِ وَاَقْفِي بُو خَيْرِ اَيْلَه
- (6) تَاجِهَانِ دُورْدُوقَجَه دُورْسُونِ يَا رَبِّ اَوَّلِ شَاهِ كُزَيْنِ
- (7) حَضْرَتِ عَبْدِ الْعَزِيْزِ خَانِكِه جِهَانْدَه زَاتِيْدِرِ
- (8) اِعْتِقَادِي پَاكِ اِيْمَانِي قَوِي عَهْدِ مَتِيْنِ
- (9) اَيْشْتَه اَزْ جُمَّلَه بَرِي سُلْطَانِ مُحَمَّدِ جَامِعِي
- (10) پَكِ خَرَابِ اَوْلْمِيْشْدِي يَآپْدِرْدِي غَايْتِ دَلْنِشِيْنِ
- (11) اَيَلْدِمُ تَارِيخِ اَيْلَه اِيْزَانِ نُرْهَمْتِ عَالْمَه
- (12) قَيْلِدِيْلَرِ بُو مَعْبَدِي تَجْدِيْدِ اِمَامِ الْمُسْلِمِيْنِ

Okunuşu:

- 1) “Câmi-i ‘irfân-i ‘iffet fâhr-i tâc-ı salţanat”
- 2) “Zînet-i eyvân-ı devlet şehr-yâr-ı mülk-i dîn”
- 3) “Sa’yini dergâh-ı elţâfında meşkûr eylesün”
- 4) “Nîce âşâra muvaffak kıldı rabb-ül ‘âlemîn”
- 5) “Eyledî hoşnûd rûh-u vâkıfı bu hayr ile”
- 6) “Tâc-i hân durduqça dursun ya rabbi o şah-ı güzîn”
- 7) “Hâzret-i ‘Abdül‘azîz hân ki cihânda zâtıdır”
- 8) “İ’tikadı pâk îmânı kavîy ‘ahdi metîn”
- 9) “İşte ezcümle biri Sulţan Mehemmed Câmi‘i”
- 10) “Pek harâb olmuş idi yaptırdı gâyet dil-nişîn”
- 11) “Eyledim târîhi eyle iz‘ân nüzhet-i ‘âleme”
- 12) “Kıldılar bu ma‘bedi tecdîd imâm-ül-müslimîn”¹⁷(F. 6)

¹⁷ Câmînin Sultan I. Abdülazîz devrinde tamir edildiğini belirten bu kitabe, yakın zamana kadar Edine Müzesi’nde iken, günümüzde (2011) eski yerine konulmuştur.

Fotoğraf 6- Edirne Eski Câmii (1414) tamir kitabesi

Anlamı:

- 1) "Padişahlık tacının övüncü tertemiz görgülerin câmii"
- 2) "Devlet yapısının süsleri, din mülkünün efendisi"
- 3) "Lütuflar kapısında çalışmalarını meşkûr eylesin"
- 4) "Âlemlerin rabbi birçok esere onu muvaffak kıldı"
- 5) "Bu güzel işiyle vakfedenin ruhunu hoşnut eyledi"
- 6) "Padişahımızın saltanatı sürdükçe o han da sürsün"
- 7) "Abdülaziz han hazretleri ki bu cihanın özel kişisidir"
- 8) "İnancı temiz imanı kuvvetle sözü sağlam"
- 9) "İşte her şeylerden arınmış Sultan Mehmet Câmii"
- 10) "Gönüllere taht kuran padişahımız, harap olan câmiyi yeniden yaptırdı"
- 11) "Binanın yapılış tarihini âleme söyledim var, sen düşün"
- 12) "Müslümanların imamı bu mabedi yeniledi"

Câminin Bânîsi

Edirne'nin Sâbuni Mahallesinde bulunan Eski Câmi'nin bânîsi için kaynaklarda, Emir Süleyman (doğ.1377/öl.1411), İsa Çelebi (doğ.1380/öl.1406), Mûsa Çelebi (doğ. ./öl.1413), Çelebi Mehmet (doğ.1382 / öl.1421)'in isimleri geçmektedir. A. Hıbrî, R. Osman ve Peremeci gibi tarihçiler, câminin Emir Süleyman Çelebi tarafından 805/1403 yılında tesis edildiğini, İsa Çelebi¹⁸ ve Mûsa Çelebi zamanında devam ettiğini, nihayet Çelebi Sultan Mehmet tarafından 816/1414 tarihinde tamamlandığına dair bilgiler vermektedir.¹⁹ Beşir Çelebi, Emir Süleyman Çelebi ile başlatır ancak Çelebi Mehmet'le bitirmez, "*câminin bakıyesini ol tamam edip, evkafını tayin eyledi*"²⁰ diye süreyi II. Murad'a kadar uzatır. Evliya Çelebi ise "*Mehmet Çelebi, Musa Çelebi'den yarım kalmış olan bu câmii tamamlamıştır,.... "nursuz Timur olayında bu câmi yarım kaldığı için, onu Çelebi Sultan Mehmet tamamlayıp sevabının babası Yıldırım Han'ın ruhuna hediye etmiştir.*"²¹" diyerek yapının ilk bânîsinin Mûsa Çelebi, tamamlayıcının da Çelebi Mehmet olduğunu ifade eder.

B. Karamağaralı, bâni konusundaki iddiaların asıl kaynağının Hıbrî Efendi (1603-1676) olduğunu söyler. Gerek giriş kapısı üzerindeki kitâbede, gerekse minber kapısı üzerindeki kitâbede Çelebi Mehmet'in isminin zikredildiğini, Süleyman Çelebi'nin ve Mûsa Çelebi'nin isimlerinin anılmadığını, hattâ giriş kapısındaki kitâbenin, câminin Çelebi Mehmet tarafından

¹⁸ Süheyl Ünver, İsa Çelebi'yi de bu isimlerin içerisine ilave etmiştir (ÜNVER, A. Süheyl, "600 Sene Sonra Edirne'mizin Müstesna Manası 1362-1962", Arkitekt, No.307, İstanbul 1962,s. 68).

¹⁹ Abdürrahman Hıbrî, Enişül Müsamirin-Edirne Tarihi.(çev. Ratip Kazancıgil), Edirne 1996,s.25; Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.60; PEREMECİ, O.Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940,s.54; AYVERDİ, E.Hakkı, "*Erken Osmanlı Mi'marisi*", *Osmanlı Mîmârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II. İstanbul 1972, s.150; ÖZENDES, Engin, *The Second Ottoman Capital Edirne*, İstanbul 1999,s.19; MERİÇ, Rıfık Melül, "Edirne'nin Tarihi ve Mi'mari Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, S.1,İstanbul 1963,s.506; ASLANAPA, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949,s.7; SELEN, Hamit Sadi, "Yazma Cihannüma'ya Göre *Edirne Şehri*" *Edirne, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1993,s.307; EYİCE, Semavi, "Edirne" TDVİA, C.10, İstanbul 1994, s.435; KURAN, Aptullah, *A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne and İstanbul*, *Muqarnas, an Annual on Islamic Art and Architecture*, S.13, Leiden 1996,s.120.

²⁰ "İbtida Emir Süleyman merhum Yıldırım Han'ın büyük oğludur, bir gece vakasında Sultan-ı Enbiya (s.a.v)'yü gördü, ayttı(söyledi), " Ya Süleyman benim için ümmetime bir câmi-i şerif bina eyle" dedi. Emir Süleyman dahi emredip câmi-i şerifin resmini peyda ettirip, mübarek temelin kazdılar ve mihrabı şerifin yerine koydular. Ol mahalde karındaşı Musa Çelebi askeri ile gelip Emir Süleyman'ı basıp, Emir Süleyman kaçıp bir köye düştü. Etrâki melain taifesi Musa Çelebi'ye yaranmak için Emir Süleyman'ın başını kesip şehit ettiler. Bade Musa Çelebi ol köyün halkına katliam buyurdular. Andan Emir Süleyman ruhu için câmii yaptırmaya başladı ve kaçan temeli yeryüzüne çıktı, Musa Çelebi'nin küçük karındaşı Çelebi Sultan Mehmet ol vakit ki, babaları Yıldırım Han'ı Timurlenk alıp gitmiş idi. Sultan Mehmet babasının meyyitini alıp getirip Bursa'da defneyledi. Ba'de kendi namına sikke kazdırıp ve hutbe okutup andan askeri ile karındaşı Musa Çelebi'nin üzerine azm eyledi. İki karındaş ceng-i azm edip ahiril emr Musa Çelebi münhezim olup kaçarken al el gaffe kendi kullarından biri urup şehid eyledi. Rahmetullahi aleyh. Biraderleri emri bertaraf olduktan sonra müstakil padişah olup Emir Süleyman ruhu için câmii yaptırmaya başladı. ....ol esnada Sultan Mehmet Han Hazretleri Dârü-I Karâr'a rihlet eyledi. Rahmetullah aleyh. Zira müddeti saltanatı kalil idi, ondan sonra oğlu sultan Murad Han cülûs edip, câmiin bakıyesini ol tamam edip evkafını tayin eyledi. Eski Câmiî Şerif dokuz tabakadır, dokuz feleke işarettir ve dört direktir ve dört mezhebe işarettir ve taşrası beş tabakadır, beş vakit namaza işarettir, andan üç şerefeli câmiin anlar bina eyledi", (Beşir ÇELEBİ, *Târih-i Edirne Hikaye-i Beşir Çelebi*, s.8-10).

²¹ Ahmet Cevdet, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, İstanbul 1314, s.430.

tamamlanmasının değil, yapılmasının emredildiği şeklinde olduğunu açıklar.²² Karamağaralı, “*ancak Çelebi Mehmed’in de Edirne’yi Mûsa Çelebi’den 1413’ te aldığı bilinmektedir. Bu câminin bir seneden az bir zamanda yapılması düşünülemez. Bundan dolayı Hibrî Abdurrahman Efendinin verdiği haberin doğruluğunu kabul etmek durumundayız*” diye bir ilâvede bulunmaktadır.²³

Konuya bir başka açıdan bakmak gerekirse; sözünü ettiğimiz kitâbede câmi yapımının 816 yılının Şevval ayının ortalarında emredildiği görülmektedir. Kameri takvime göre Şevval ayı, Ramazan ayından sonra gelen bir aydır. Ramazan ayı ise câmilerin en yoğun kullanıldığı bir aydır. Dolayısıyla Sultan’ın Ramazan ayı bittikten sonra böyle bir emir vermesi, ortada bir câmi ihtiyacının var olduğunu göstermektedir. Bu dönemde hiç câmi bulunmaması gibi bir durum elbette söz konusu olamaz. Ancak ihtiyaca cevap veremeyen bir caminin varlığı ihtimal dâhilindedir. Bu itibarla, kitâbede sözü edilen “emretti” kelimesini de ele almak suretiyle, buradan iki türlü sonuç çıkartabiliriz: Bunlardan birincisi, mevcut câminin yerinde Çelebilerden kalan yetersiz, küçük bir câminin var olduğu ve Çelebi Mehmet’in bu câminin yıkılarak ihtiyaca cevap verebilecek şekilde yeniden bir câmi yapılmasını emretmesidir. İkincisi ise yine Çelebiler devrinde yapımına başlanmış olan, ancak savaşlarında etkisiyle yapımı uzun zamandır devam eden bu câminin bir an önce tamamlanması ve ibadete açılmasının istenmesidir.

Bu düşüncenin ötesinde, A. Hibrî, Evliya Çelebi, Rıfat Osman, Osman Peremeci gibi kaynakları dikkate aldığımızda Osmanlı fetret dönemi içerisinde inşâsı peyderpey devam eden, hatta Timur’un istilasında yarım kalmış bu eserin, Mûsa Çelebi zamanında büyük ölçüde bitmiş olduğu, Çelebi Mehmet zamanında da tamamlandığı anlaşılmaktadır. Beşir Çelebi’nin ifadesi ve B. Karamağaralı’nın itirazını dikkate aldığımızda ise câminin Çelebi Mehmet tarafından yapımına başlandığı ve II. Murat zamanında tamam olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Câminin Mimarı

Eski Câmi, mimari eserlerin çoğunlukla anonim olduğu bir ortamda, mimarı ve kalfası tespit edilebilen nadir örneklerden biri²⁴ olarak kabul edilmektedir. Câminin batı kapısı üzerinde bulunan kitâbede Konyalı Hacı Alâeddin ve kalfası Ömer b. İbrahim²⁵’in ismi geçmektedir. Kitâbede “*Gönüllerin iftiharı Hacı Alaaddin –izzeti devamlı olsun-, İbrahim oğlu usta Ömer, bu şerefli Câminin inşâatı sayesinde mümtaz bir mimâr olarak ün yaptı*” ibaresi yer alır. (F. 4)

²² KARAMAĞARALI, Beyhan, “Edirne Eski Câmiin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 1971, s.334; TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara 2001, s.113.

²³ KARAMAĞARALI, Beyhan, “Edirne Eski Câmiin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 1971, s.334.

²⁴ TANMAN, M. Baha, “Edirne’de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Hakkında” *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 326.

²⁵ SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s.388.

Câminin İsmi

Farklı zamanlarda farklı isimlerle anılan câminin ismi önce, Çelebi Sultan Mehmet tarafından Emir Süleyman'a nispetle *Süleymaniye Câmii* diye isimlendirilmiş, daha sonra *Ulu Câmii* denilmiştir. Üç Şerefeli Câmii'nin yapılmasından sonra da *Eski Câmi*, *Câmi-i Atîk* ismi ile şöhret bulmuştur.²⁶ Evliya Çelebi ise, *Birinci Mehmet Câmii* ismini zikreder.²⁷

Câminin Tezyînâtı

Yakın zamana kadar iç mekân yüzeyleri Barok motiflerle bezeli olan câminin, tezyînât geçmişi konusunda çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak günümüzde, sıva altından çıkartılmış mevcut örneklerin -her ne kadar tamamen orijinal olmasa da- dönemin özelliklerini yansıtan örnekler olması, bizleri konu hakkında bilgilendirmektedir. (F. 7)

Fotoğraf 7 - Edirne Eski Câmii (1414) kuzey duvar barok tezyînât - (Vakıflar-Ankara)

Yaklaşık 600 yıllık bir geçmişi olan Eski Câmi ihtiyaç halinde zaman zaman onarım görmüş, kubbe ve duvar yüzeylerinde bulunan kalem işi tezyînâtları farklı sebeplerle yenilenmiştir. Elbette, bugün tarihî nitelik kazanmış mimarî yapılardaki kalem işi nakışların

²⁶ Rifat OSMAN, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1994, s.43; ÖRİK, Nahit Sırrı, *Anadolu'da Yol Nottarı-Kayseri, Kırşehir, Kastamonu-Bir Edirne Seyahatnamesi*, Ankara 1941, s.41; GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Edirne" TDVİA, C.10, İstanbul 1994, s.429; GURLİTT, Cornelius, *Edirne'deki Yapılar*, çev. Mustafa ÖZER, Edirne 2006, s.13.

²⁷ Ahmet Cevdet, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, İstanbul 1314, s.430.

ilk günkü halleriyle bu zamana kadar gelmesi imkânsızdır. Mimarî yapılarda zamanın getirmiş olduğu yıpranmanın yanı sıra, deprem, sel, yangın gibi afetler bu yapıların onarılması ve tezyînâtının yenilenmesine etki eden önemli unsurlardır. Bunun yanında insanların yaşadıkları ve kullandıkları mekânları sık sık yenileme ve değiştirme içgüdüüne sahip olmaları, zaman içerisinde kirlenmiş duvar yüzeylerinin boyanması veya sıvanması da, var olan süslemelerin ortadan kaldırmasına veya değişikliğe uğramasına yol açmıştır. Diğer taraftan, câmi aydınlatmasında kullanılan kandillerin yağları ve islerinden meydana gelen kirlenmeler ve bunun neticesinde kubbe yüzeylerinin doğal olarak kararması²⁸ da yine tezyînâtı yenileme sebeplerindendir. Kaldı ki, Eski Câmî’de sözü edilen bu olumsuzlukların tümü yaşanmıştır. Câmî 1748 yılında yanmış, 1752 depreminde ise büyük zarar görmüştür.

1748 yangını ve ardından 1752 depremi sonrasında câmi, 1753 yılında köklü bir onarıma tâbi tutulmuş, bu onarım esnasında kubbe ve duvar yüzeylerindeki kalem işi tezyînâtı da tamamen yenilenmiştir. Bu onarım esnasında, dönemin rağbet gören tezyînâtı olan Barok üslûp, yapının iç mekânını tamamen süslemiştir. Söz konusu bilinen Barok tezyînât, içeriğini keçi kılı, saman, alçı, taş tozu gibi malzemelerin oluşturduğu bir harçla sıvanmış, kubbe ve duvar yüzeylerine İtalyanlar tarafından uygulanmıştır.²⁹

XVIII. yüzyıl’a ait batı etkili Barok tezyînât her ne kadar bir dönemin sanat anlayışını gösterse de bazı araştırmacılar tarafından “iç mekândaki yazılar gibi nispetiz ve zevksiz” olarak nitelendirilmiştir. R. Osman, “*Câminin kubbe ve duvarlarına yapılan ve tiyatro perdelerini andıran nakışlar affedilir cinsten değildir. Minber ve mihrap süslemeleri mahvedilmiştir. Duvarlarda süslemelerin güzelliği değil kalabalık vardır.*”³⁰ ifadesini kullanırken, Aslanapa’da benzer eleştirilerde bulunur. Aslanapa’ya göre, “*Eski Câmî ilk orijinal âbidevî yapıdır ve içeride sonradan yapılan zevksiz Barok dekorlar atmosferi bozmaktadır.*”³¹ *Duvarlar çirkin barok kalem işleri ve perde motifleri ile insana azap veren çok çirkin barok dekorlar ve perde şekilleri ile barbarca sıvanmış*³² *mihrap da bu zevksizliğe kurban gitmiştir. Bunların temizlenmesi mekân tesirini çok değiştirecektir.*³³”(F. 8)

R. Osman ve Aslanapa bu görüşleri ileri sürerler ancak câminin orijinal kalem işi nakışlarının var olup olmadığı konusunda da henüz net bir bilgi yoktur. Zira tezyînât konusunda araştırmalar yapan Y. Demiriz, 1973 yılında yaptığı çalışmalarda, “*yapıda orijinal kalem*

²⁸ İRTEŞ, Semih, “Kalem İşi, Cam ve Revzen” *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2007, s.294.

²⁹ CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimârlık*, İstanbul 1977s.185; KUYULU, İnci, *Akdeniz’de İslâm Sanatı Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası*, İzmir 2000,s.184.

³⁰ Rıfat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999,s.64.

³¹ ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi -Orhan Gaziden Başlayarak Sonuna Kadar Padişahlara Göre Gelişmesi-*, İstanbul 1986,s.17.

³² ASLANAPA, Oktay, “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi” *Edirne, Edirne’ nin 600.Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1993,s.224.

³³ ASLANAPA, Oktay, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.7.

Fotoğraf 8- Edirne Eski Câmii (1414) kuzey duvar barok tezyînât - (Vakıflar-Ankara)

işleri yoktur, kalem işleri bulunduğu dair bilgimiz vardır³⁴ demektedir. Demiriz'in bahsettiği XV. yüzyıla ait orijinal örneklerle, 1986-1987 yılındaki onarımlar esnasında yapılan raspalar neticesinde ulaşılmıştır. Elde edilen orijinal bu örneklerin rölöveleri çıkartılarak, kubbelerden bir tanesi (sekizinci kubbe) orijinaline göre yenilenmiştir. (F. 9)

Fotoğraf 9- Edirne Eski Câmii (1414) 8. kubbe (Vakıflar-Ankara)

³⁴ DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme-Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979; DEMİRİZ, Yıldız, "Edirne Câmilerinde Kalem İşleri", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 377.

Daha sonraki yıllarda câmide sürdürülen sıva altı çalışmalarının sonucunda, diğer kubbelerde de XV. yüzyıla ait tezyînât örneklerinin bulunduğu görülmüştür. 90'lı yıllarda başlayan restorasyon çalışmalarıyla birlikte, geçmişte câmî harimini süsleyen iri çiçek ve perde motifli süsleme tabakaları (F. 8) 2000'li yıllarda tamamen kaldırılmıştır.

Günümüzde, devrine özgü motiflerle aslına uygun bir şekilde tamamen yenilenen kalem işleri, Eski Câmî'nin harimdeki dokuz adet kubbesini süsler. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, her bir onarımın tezyînâta ait desenden ve motiflerden bir şeyler alıp götürdüğünü göz ardı etmemek gerekir.

Her halükârda XV. yüzyılın zengin desen kurgusuyla dikkat çekici bir güzelliğe sahip olan bu süsleme programında, kubbe yüzeyleri neredeyse hiç boşluk bırakılmayacak derecede yoğun bir bezemeye sahiptir. Yüzeyleri tamamen kaplanan kubbeler, kasnaklara hatta pandantiflere kadar tamamen müzeyyendir. Câmînin dört kubbesi hariç tüm kubbeleri bu şekildedir. Kubbe yüzeylerine uygulanan yoğun tezyînât, ayrıca kendi içerisinde de yoğun bir desen kurgusuna sahiptir.

Kubbelerde bulunan kalem işleri merkezden eteklere doğru kademeli ve çok tekrarlı tasarımlardan oluşur. Bu tasarımlarda kullanılan motifler rûmî, hatâyî ve geçme olmakla birlikte rûmî ağırlıklıdır. Rûmî motiflerin de sade, hurdeli ve münhanili türleri görülmektedir. Söz konusu bu rumilerin iç bünyeleri işlenmiş, bazılarının üzerine ek kanatlar ilâve edilmiş ve kademeli olarak renklendirilmiştir. Rûmîler, anatomik yapıları itibarıyla erken dönem Anadolu rûmî biçimlerini hissettirir. Mihrap aksındaki orta kubbe deseninde bulunan rûmîler bu özelliği ile diğer kubbelere nazaran daha fazla dikkat çeker.

Öte yandan yine devrinin özelliklerini taşıyan hatâyî motifleri de tasarımlarda yer alır. Stilize edilmiş hatâyî motifleriyle birlikte, servi, buket meyveli ağaç gibi daha canlı ve daha gerçekçi, üslûplaştırılmış bitki motiflerinin kullanıldığı örnekler de görülmektedir.

Dönemin tezyînât anlayışının bir eseri olan servi, ağaç ve çiçek desenlerine ait örnekleri câmînin Birinci ve Yedinci (güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki) kubbelerde görebiliriz. Söz konusu kubbelerin eteklerinde bulunan ağaç ve vazolu çiçek desenleri klâsik tasarım üslûbuna çok uymaz. Bu tarzın benzer örnekleri XVIII. yüzyıldan sonra yapıldığı bilinen Balkanlardaki câmîlerde mevcuttur.

Tasarımlarda fazlaca kullanılan motiflerden biri de geçmelerdir. Özellikle kompozisyon içerisinde düğüm şeklinde ve desen pervazlarında örnekleri görülür.

Sözünü ettiğimiz bu motiflerin dışında câmî tezyînâtına ait ilgi çeken bir başka şekil, şeritlerdir. Erken Osmanlı süslemelerine ait olan bu şekilleri sadece fenerli kubbeye görebiliyoruz. Üzeri kırmızı noktalı beyaz renkli şeritler câmîye ait kalem işi tezyînâta

dikkat çeken bir şekil olarak ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Desen içerisindeki şemse tasarımlarından birbirine beyzi tarzda geçen bu şeritlerin uçlarına rûmî-yaprak karışımı farklı şekiller de ilâve edilmiştir. Bu espri aynı zamanda tasarıma ayrı bir hava katmış ve tasarımı güçlendirmiştir.

Câminin tezyînâtı hakkında verdiğimiz genel bilgilerin yanında, kubbeleri tek tek belirtmek suretiyle, kubbe yüzeylerini tezyin eden, söz konusu kalem işi nakışlarını analiz edebiliriz.

Birinci Kubbe: Hünkâr mahfelinin üzerinde bulunan bu kubbenin tezyînâtı kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında, pandantiflerde ve kemerlerde dir. (F. 10)

Fotoğraf 10 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. kubbe

18 taksimatlı bir tezyînâta sahip kubbenin merkezinde ana tezyînâtı oluşturan rûmî motiflerin saplarının çıkış kaynağını da oluşturan merkezî göbek bulunmaktadır. Işığa uygun düğüm hareketlerinin bulunduğu orta merkezdeki bu dairenin dış kısmında kapalı formlarla oluşturulan dendanlar, kahverengi ve yeşille renklendirilmiştir. Saplar üzerinde noktaların bulunduğu 18 taksimatlı geometrik tezyînâtın uçlarından meydana gelen tasarım merkezden eteklere doğru dağılmaktadır.

Kubbedeki nakışlar kubbenin 2/3'ünü kapsayacak boyuttadır. Kompozisyon merkeze ışık olarak gelen çok tekrarlı tasarım anlayışıyla hazırlanmıştır. Desenlerdeki motifler, rûmîlerden

oluşmuştur. Rûmîler yalın olmakla birlikte iç bünyeleri işlenmiş, bazılarının üzerine ek kanatlar ilâve edilmiştir. Diğer taraftan taksimatlar arasına yerleştirilmiş (muhtemelen rûmîlerin bozulmuş şekli) münhaniler vardır. Sapları birbirine bağlayan agraflar usule aykırı şekilde dikdörtgen biçimde işlenmiştir. Tasarımda kapalı formlar oluşturulmuş ancak zeminleri renklendirilmemiştir. Saplar açık yeşil renklidir. Motifler kahverengi, beyaz, açık yeşil, koyu yeşil, renklerle tonlamalı olarak uygulanmıştır.

Ana göbek kompozisyonunun dış çevresini, iç kısımdakiyle aynı renklerin ve motiflerin kullanıldığı otuz altı adet dendanlı tığ tamamlar.

İçerisinde dört adet pencerenin bulunduğu kubbe eteğinde servi, meyve ağacı (zeytin ağacı veya elma olabilir) ve vazolu şemseler münavebeli olarak yerleştirilmiştir. Ağaç ve çiçek desenleri dönemin tezyînât anlayışının bir eseridir. Bu motiflerin zemin kısmında girintili-çukuntulu muhtemel toprak deseni verilmek gibi bir kaygıyla farklı bir uygulama yapılmıştır. Kubbe kasnağındaki, pencerelerin ve ağaç minyatürlerinin alt kısmı yan yana eklenmiş yatay baklava dilimli ve bugün somaki diye adlandırılan ebrûli biçimler yer almaktadır.

Kubbeye geçişte mimarî bir eleman olan pandantiflerin alt uçlarında topraktan çıkan doğal bir ağaç biçimlemesi dikkati çeker. Klâsik tasarım üslûbuna çok uymayan bu tarzın benzerleri, XVIII. yüzyıldan sonra yapıldığı bilinen Balkanlardaki bazı câmilerde mevcuttur. (F. 11,12)

Fotoğraf 11 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. kubbe - etek detayı

Fotoğraf 12 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. kubbe - pandantif

Bu kubbenin ve câminin diğer tüm kubbelerin kemerlerinde, kubbe kasağında olduğu gibi ebrûli biçimli, bu yüzyıl üslubuna ait olan somaki taş bezemeleri münavebeli olarak bulunmaktadır.

İkinci Kubbe: Tezyînât kubbe merkezinde, kubbe orta kısmında, kubbe kasağında ve kemerlerdedir.

16 taksimatlı bir tezyînâta sahip bu kubbenin merkezindeki daire içerisinde, on iki kollu yıldızdan oluşan geometrik bir tasarım bulunmaktadır. Sistem olarak bir önceki kubbenin aynısıdır. (F. 13) Ana zeminin tuğla kırmızısı ile renklendirildiği geniş kubbe göbeğinin

Fotoğraf 13 - Edirne Eski Câmii (1414) 2.kubbe

Fotoğraf 13 - Edirne Eski Câmii (1414) 2. kubbe-göbek

nakışları kubbenin 1/2'sini kapsayacak boyuttadır. Kompozisyon, on altı taksimatlı rûmî ve hatâyî motiflerin merkeze ışık olarak gelen çok tekrarlı bir tasarımdır. Motiflerin başlangıç uçları merkez dairenin dış çizgisinden itibaren kubbe eteği yönüne doğru uzanmaktadır. Saplar altlı –üstlü olarak geometrik bir görüntü oluşturmasından hemen sonra rûmî tepelik formuna dönüşürken aynı zamanda siyah zeminli kapalı formlar oluşmuştur. Kompozisyonun ana motifi rûmî olmakla birlikte aralara hatâyîler de yerleştirilmiştir. Rûmîlerin oluşturduğu kapalı formlar içerisine merkezî hatâyîler, formlar arasına ise yönlü hatâyîler yerleştirilmiştir. Bu hatâyîler oldukça iptidaidir ve konuşlanma yerleri de farklıdır. Zira bu hatâyîlerin kendilerine ait özel bir çıkış menbaı ve hattı olması gerekirken burada rûmî motifler üzerine monte edildikleri görülmektedir. Rûmîler ise yalnız kullanılmakla birlikte, dendanlı olarak da kullanılmıştır. Hatta münhanili tarzda dendanlı kullanıldıkları da görülmektedir. Beyaz renkli hat üzerinde hareket eden motiflerde, rûmîlerin ve hatâyîlerin içleri açık yeşil ve mercan kırmızı renkle çalışılmıştır. Ayrıca bu tasarımda rûmîlere iç bünye uygulanmamıştır. Genel yapı içerisinde münhaninin ağırlığı hissedilirken motiflerin çok yoğun olması ve çok karmaşık geçişlerin bulunması dönem özelliği olarak dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 13 - Edirne Eski Camii (1414) 2.kubbe-detay   *Fotoğraf 13 - Edirne Eski Camii (1414) 2.kubbe - bordür*

Geniş kubbe göbeğinin dışına, merkezdeki geometrik dairevî formun benzeri burada bordür şeklinde tatbik edilmiştir. Beyaz zemin üzerinde siyah çizgilerle oluşturulan bu bordürün içerisinde on iki kollu yıldız tam olarak değil, karşılıklı yarımşar olarak uygulanmıştır. Geometrik motifli bordür, aynı zamanda tezyînâtтан tuğlara geçişi sağlar.

Tamamen rûmî motiflerden oluşan otuz adet tuğ motifinde, genel kompozisyon içerisinde aynı renkler kullanılırken, hatâyîler tercih edilmemiştir. Rûmîler hurdelenmiş, iç bünyelere uygulanmış hatta bu iç bünyelere gölge bile katılmıştır. Uçlarında kısa çizgileri de bulunan bu tuğ motifleriyle birlikte geniş kubbe göbeğinin tasarımı tamamlanmıştır.

Fotoğraf 13 - Edirne Eski Câmii (1414) 2.kubbe - tığ detayı   *Fotoğraf 13 - Edirne Eski Câmii (1414) 2.kubbe - bordür*

Kubbe kasağında, pencerelerin altından kubbeyi tamamen saran ve hurde rûmîlerle tasarlanmış geniş bir bordür mevcuttur. Beyaz zemin üzerine oturan bu bordürün bünyesindeki kapalı formlar hurde ve sade rûmîlerle oluşturulmuş ve iç kısımları siyah renkle doldurulmuştur. Kubbe kasağında bulunan bu geniş bordür kuşağının üzerinde uçları merkeze yönelik yine hurde rûmî motiflerle düzenlenmiş tığlar bulunur. Kubbenin pandantiflerinde herhangi bir tezyînât yoktur. Muhtemelen yapılan araştırmalarda bir şeyler bulunamadığı için boş bırakılmıştır.

Fotoğraf 13 - Edirne Eski Câmii (1414) 2.kubbe - bordür ve tığlar

Üçüncü Kubbe: Tezyînât kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe kasağında ve kemerlerde. (F. 14)

Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414) 3. kubbe

Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414) 3. kubbe-göbek

8 taksimatlı bir tezyînâta sahip kubbenin merkezindeki daire içerisinde sekiz köşeli yıldızın çevresinde oluşan geometrik geçmelerden müteşekkil güzel bir kompozisyon bulunmaktadır. Önceki örneklerde bulunan sistemin aynen tekrarı olan kubbedeki nakışlar, kubbenin 1/2'sini kapsayacak boyuttadır. Sekiz taksimatlı rûmî motiflerin merkeze ışık olarak gelen çok tekrarlı bir tasarımla kompoze edilmiştir. Rûmîler hurdeleri ve dendanlı olmakla birlikte iç bünyeleri işlenmiştir. İri tepeliklerin hemen alt kısmında yer alan agraflar usule aykırı şekilde dikdörtgen biçimde işlendiği tasarımda kapalı formlar oluşturulmuş, ancak zeminleri renklendirilmemiştir. Rûmî dalları açık yeşil renklidir. Motifler kahverengi, beyaz, açık yeşil, koyu yeşil renklerle kademeli bir biçimde, tonlamalı olarak uygulanmıştır. Bu alanın iç ve dış kenarları siyah zemin üzerinde küçük yuvarlak şekillerin bulunduğu ince bir

Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414) 3. kubbe - detay

Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414) 3. kubbe - bordür detayı

bordürle sınırlandırılmıştır. Bunun dışında dairevî rûmî kıvrımlarından sürgit tarzında kompoze edilmiş bir başka bordür bulunmaktadır. İç içe geçmiş hatların üzerlerinde iç bünyeleri işlenmiş yalın rûmîler seyrek olarak yerleştirilmiştir. Bir kısım boşluklar ise kanatlarla doldurularak denge sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bordürü, önceki bordürden daha az kalınlığı olan siyah renkli ve ikili zencerekten oluşan bordür çevrelemektedir.

Ana kompozisyonun dış kenarını sınırlandıran ve tığların eklendiği bir başka bordürün deseni tamamen rûmî motiflerden müteşekkildir. Rûmî motifli kapalı formların yan yana dizilmesi ile kompoze edilen desende her iki form arasında dönem özelliği taşıyan düğümler bulunmaktadır. Motifler yine tonlamalı olarak renklendirilmiştir. Bordürün dış kenarındaki üçgen dendanların uçlarına eklenen kısa çizgilere beyaz renkli tepelik formu ilâve edilmek suretiyle altmış dört adet tığ deseni oluşturulmuştur.

*Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414)
3. kubbe - zencerek ve bordürler*

*Fotoğraf 14 - Edirne Eski Câmii (1414)
3. kubbe - bordür ve tığ detayı*

Kubbe eteğinde, kubbe merkezine yönlü iri tığlar yer alır. Bu tığların deseni, merkezde bulunan bir agraf ve bunun içerisinden geçen ve uçlarında iç bünyeli rûmîler bulunan simetrik bir rûmî hattından oluşmuştur. Tığ desenlerinin altında kubbeyi tamamen kuşatan bordür ise simetrik düzende devam eden agraf ve tepelik yoğunluklu, kapalı formu oluşturan rûmîlerin hurde rûmîlerden oluşturduğu bir kompozisyona sahiptir. Bu kubbeye ait pantantiflerde de herhangi bir tezyînât yoktur.

Dördüncü Kubbe: Mihrap önündeki bu kubbenin tezyînâtı kubbeyi tamamen kapsayacak şekilde kubbenin merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında, Türk üçgenlerinde ve kemerlerdedir. (F. 15)

Kubbenin nakışları, kubbenin tamamını kaplar ve hiç boş alan bırakmaz. Merkezdeki geometrik tasarım kırmızı zeminli bir yazı kuşağı ile sınırlandırılır. On altı taksimatlı rûmî ve hatâyî motiflerle, merkezden eteğe sanal doğrularla gelen ana kompozisyonda yan yana

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4. kubbe

dizilmiş iki sıra şemse desenleri bulunmaktadır. Bu tasarım da diğerleri gibi çok tekrarlı bir tasarımdır. Bezeli alanın iç kenarı geometrik, dış kenarı sarmal bir zencerekle sınırlandırılmıştır. Turkuaz zeminli formların deseni devir üslûbunda hatâyîlerden oluşurken, açık yeşil zeminli formların desenleri de tamamen rûmîlerden oluşturulmuştur. Kartuş içlerindeki buket tarzındaki hatâyî motifleri dönem tezyînâtına ait üslûptur. Kubbe eteğinde yine kırmızı zeminli bir yazı kuşağı görülmektedir.

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4. kubbe - göbek

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4. kubbe (Vakıflar-Ankara)

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4. kubbe-detay

Kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinin bütün alanları, tamamen dolu olarak uygulanmıştır. Üzerinde bulunan üçgen tablolar içerisine hatâyî ve rûmî motifler münavebeli olarak yerleştirilmiştir. Her bir üçgen, bir tablo olmak üzere mermer taklitli, ebrûlî biçimlerle renklendirilmiştir. Yine bu üçgenlerin içlerine daire formları yerleştirilmiş, daire formlarının içerisi ise, ebrûlî biçimlerin yanı sıra geometrik ve basit hatâyî motiflerle tezayn edilmiştir.

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4. kubbe - detay

Fotoğraf 15 - Edirne Eski Câmii (1414) 4.kubbe - kasnak ve geçişleri

Beşinci Kubbe: Caminin orta kısmında bulunan bu kubbenin tezyînâtı, kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında, mukarnaslarda ve kemerlerdedir.

8 taksimatlı bir tezyînâta sahip kubbe merkezindeki daire içerisinde sekiz köşeli yıldız ve bu yıldızdan gelişen ve dışarıya doğru beş sıra halinde dağılan geometrik motifli bir daire formu bulunmaktadır. Hâleler halinde dağılan bu sekiz köşeli yıldız, sekiz taksimli, altmış

dört adet tıgılı ana kompozisyonun özünü oluşturmaktadır. Bu yıldızdan dağılan ve merkez dairenin dış çizgisinden başlayan bir kırmızı hat vardır. Bazen eğriler, bazen de kaval kepçe biçimlerinden meydana gelen bu hattın üzerine motif eklenmemiştir. Ayrıca kompozisyon içerisinde şemse desenleri ortaya çıkaran bu hattın uç kısmına rûmîler eklenerek son bulmuştur. (F. 16)

Fotoğraf 16 - Edirne Eski Câmii (1414) 5. kubbe

Kubbe kompozisyonunda bulunan rûmîler, anatomik yapıları itibariyle diğer kubbelerde bulunan tasarımlardan farklıdır ve erken dönem Anadolu rûmî biçimlerini hissettirir. İç bünyeleri işlenmiş rûmîlerden bir kısmının bünyesinin kırmızı, beyaz ve yeşil ile doldurulmuş olduğu görülür. Yeşil renkle doldurulanlar ayrıca kırmızı ile tekrar tahrirlenmiştir. Desen 1/8 taksimatında tekrar edilirken, kendi içerisinde 1/16 simetrisinde ayrıca tekrar edilmiştir.

*Fotoğraf 16 - Edirne Eski Câmii (1414)
5. kubbe - merkez*

*Fotoğraf 16 - Edirne Eski Câmii (1414)
5. kubbe - rûmî motif detayı*

Kompozisyondaki siyah zemin üzerinde içleri dairevî biçimli ince bordürün ardından, zemin rengi üzerinde sadece dış hatları belirtilmiş, kenarları tahrir edilmiş sülüs hatlı yazı kuşağı bulunmaktadır. Normal bir bordür kalınlığındaki bu yazı kuşağının dış kısmında bünyesinde rûmî motiflerle oluşturulmuş otuz iki adet kapalı form şeklinde yn yana sıralanmış bordür deseni mevcuttur. Hatâyî ve rûmîlerin tahrirleri açık yeşil renkle işlenirken rûmîlerin iç kısımlarına pembe renkle münhaniler yapılmıştır. Bordürün dış kısmında üçgen dendanlara, agraf ve münhanilerden oluşturulmuş altmış dört adet tığ eklenmiştir. Tığlar döneme ait olmayan bir üslûptadır.

Fotoğraf 16 - Edirne Eski Câmii (1414) 5. kubbe - tığlar

Sekizgen bir kaideye oturan kubbenin eteklerinde tepelik motiflerinin birbirleri ile bağlı bir şekilde sıralandığı bordür deseni bulunmaktadır. Dendanlı, tığlar halinde oluşturulan bu bordürün üst kısmı, tepelik ve agraf biçimlerinin çeşitlerinden meydana gelmiş küçük tığlarla şekillendirilmiştir.

Kubbe kaidesinin yan duvar yüzeylerinde, dört adet pencerenin pervazlarında, hepsi birbirinin aynı olan rûmî motifli Bağdat ekolü hurdeli rûmîler tarzında uygulanmış bordür desenleri ve pencere kemeri üzerinde rûmîlerle müteşekkil simetrik siyah zeminli başlık biçimli şemse motifleri bulunmaktadır. Söz konusu pencerelerin sağ ve sol taraflarında, aynı zamanda mukarnaslarla duvarın birleşme yerlerinde üçgen köşebent tarzında 1/2 simetrisinde, kırmızı ve siyah rengin öne çıktığı iri rûmî motiflerle dendanlı desen oluşturulmuştur. Kubbe kaidesinin en alt kısmı, diğer kubbelerde benzerleri bulunan siyah zeminli, üzeri noktalı ince şeritle sonlandırılmıştır.

Fotoğraf 16 - Edirne Eski Câmii (1414) 5.kubbe - müzeppen mukarnaslar

Bu kubbede, kubbeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır. Mukarnas yüzeylerinin zemin rengi, toprak ve kirli beyazdır. Tüm mukarnasların üzerlerinde kırmızı, siyah ve beyaz renkle işlenmiş negatif üslûpta simetrik rûmî ve hatâyî motifler mevcuttur. Selçuklu dönemi çini mihraplarda bulunan motiflerle benzerlik gösteren bu tasarımlarda devrine ait düğüm örnekleri de bulunmaktadır.

Altıncı Kubbe: Kuzey girişin üzerindeki fenerli kubbe, aynı zamanda câmî içerisinde en yoğun yazı ve motif birlikteliğinin olduğu kubbedir. Farklı tasarımı ve motifleri ile dikkat çeker. Tezyînât kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında, eksedralar ve kemerlerdedir. (F. 17)

Sekiz kasnaklı, ortası fenerli kubbe, 1/16 simetrisinde ve birbirinden farklı şemselerle kompoze edilmiştir. Sekizli tonoz kubbenin fener etrafı ve eteğinde yeşil zemin üzerine 1/2 simetrisinde rûmî motifli yarım şemse uygulanırken, bunların arasında kalan kısımlara 1/2 simetrisinde beyaz zemin üzerine içleri hatâyî motifli, yeşil zemin üzerine rûmî motifli şemseler uygulanmıştır. Tonozun eklemlerine isabet eden boşluklarda yine iri tepelik formuna benzeyen şemse benzeri formlar eklenmiştir. Tüm şemselerin çevresi beyaz renkle tahrirlenerek formlar oluşturulmuştur. Bu tasarımda, simetri eksenine teğet, üzeri kırmızı noktalı beyaz renkli şeritler kullanılmıştır. Şemselerin iç ve dışında rûmî -hatâyî motifler kullanılmıştır. Rûmîler birbirlerinden farklı altı yedi karakter sergiler. Bunların farklı biçimli iç hurdeleri yalın münhaniler halinde olduğu gibi, bazen yaprak biçimleri ile de

*Fotoğraf 17 - Edirne Eski Câmii (1414)
6. kubbe*

*Fotoğraf 17 - Edirne Eski Câmii (1414)
6. kubbe - tezyînât detayı*

tasarlanmıştır. Rûmî motiflerin yapısında bu farklılıklar olurken bir kısım şemsede bulunan hatâyî buketleri rûmîlere nazaran daha az bozulmuş olup en azından leke değerlerinde fazla bir problem görülmemektedir. Diğer yandan hatâyîler dönem üslûbuna uygun tasarlanmıştır.

Sekizgen kubbe kasağının her bir yüzünde, sülüs ve kûfî hatla yazılmış kartuşlar mevcuttur. Bu kartuşlarda bulunan yazıların zeminlerinde dairevî rûmî kıvrımların serbest olarak dolaştığı görülür.

Fotoğraf 17 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - tezyînât detayı

Söz konusu yazı kartuşlarının hemen alt kısmında bulunan alanda 1/2 simetrisinde kenarları dandanlı üçgen tasarımlar kubbe kaidelinin köşelerinde ve yönleri aşağıya dönük olarak uygulanmıştır. Burada iki tür tasarım bulunmaktadır: Münavebeli olarak sıralanan

tasarımlardan biri rûmîli bir kompozisyona sahiptir. Burada düğümlü motifleri, münhanili üslûpta dendanlı rûmîleri ve hurdelenmiş rûmîleri görmek mümkündür. İkinci tasarım ise hatâyîlerle kompoze edilmiştir ve devrin hatâyî motifleriyle birlikte buketler bulunur. Yeşil, koyu yeşil, kırmızı ve pembe gibi renklerin tercih edildiği, bunun yanında motiflerin tek kademeli tonlama ile renklendirildiği görülmektedir.

Fotoğraf 17 - Edirne Eski Camii (1414) 6. kubbe - tezyînât detayı

Kubbenin dört köşesinde bulunan eksedrarlar arasındaki yüzeylerin üçünde, geniş bir kuşak şeklinde Selçuklu taş ve çinilerinde örneklerini çokça gördüğümüz siyah, kırmızı ve açık yeşil renklerden oluşan geometrik motifle kompoze edilmiş bir pano yerleştirilmiştir. Bu geometrik tasarım, çarkıfelek tarzında altılı yıldız biçimlerinden meydana gelmiştir. (F. 58) Bu panonun üst kısmı ve pencere çevresinde de yine dönem tezyînâtının en önemli özelliği olan dendanlar içinde geçmelerden oluşan pervaz uygulanmıştır. Dördüncü yüzeyde ise, -kubbenin kible istikametindeki duvarda-, celf sülüs istifli Kur'ân âyetinin yazılı olduğu bir kartuş vardır.

Sekizli tonoz kubbenin fener etrafı ve eteğinde yeşil zemin üzerine 1/2 simetrisinde rûmî motifli yarım şemse uygulanırken, bunların arasında kalan kısımlara 1/2 simetrisinde beyaz zemin üzerine içleri hatâyî motifli, yeşil zemin üzerine rûmî motifli şemseler uygulanmıştır. Tonozun eklemelerine isabet eden boşluklarda yine iri tepelik formuna benzeyen şemse benzeri formlar eklenmiştir.

Fotoğraf 17 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - etek ve pencere pervaz tezyînâtı

Söz konusu dört adet eksedranın iç yüzeylerinin her biri farklı tasarımla oluşturulmuştur. Bunlardan, güneydoğu köşede bulunan dört taksimatlı olup, merkezden dağılan bir sisteme sahiptir. İç içe kırmızı ve beyaz tahrirli dendanların oluşturduğu kapalı formların içleri, ana kompozisyonun rengi olan turkuazla renklendirilmiştir. Rûmî motiflerin düzensiz kullanıldığı tasarımda, kırmızı renkli rûmî hattı ile beyaz renkli şeritlerin oluşturduğu düğümler görülür. Bu düğümler, desen içerisinde kaval kepçe sistemiyle dendanlı şekiller alan beyaz renkli şeritlerin, iri kapalı formların içerisine girmesi ve yine desen içerisinde dolaşan kırmızı rûmî hattıyla birlikte bir düğüm oluşturduktan sonra yeniden form dışına çıkmasıyla dikkat çeker. Desen üçlü zencerekle sınırlandırılmıştır. (F. 18)

Fotoğraf 18 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedra – güneydoğu

Kuzeydoğu köşede bulunan eksedra 4 taksimatlı olup, merkezden dağılan bir sisteme sahiptir. Çift hatlı zencereklerin düğüm ve dendanla kapalı formlar oluşturduğu tasarımda rûmînin yanı sıra hatâyî motiflerde kullanılmıştır. Üç Şerefeli Câmî'nin kubbe tasarımları ile benzerlikleri dikkat çeker. Yapışık rûmîlerin yanında, kapalı formlar içerisinde iri hatâyî motiflerin, hurdeleri ve münhanili rûmîlerin yapıları aslî özelliklerini kaybetmişlerdir. Hurdeleri, dilimli ve münhanili rûmîler kademeli olarak renklendirilmiştir. (F. 19)

Fotoğraf 19 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - eksedra - kuzeydoğu

Kuzeybatı köşede bulunan eksedra tasarımı diğerlerinden farklı olarak üç taksimatlıdır. Turkuaz zeminli şemseler içerisinde, câmînin Dördüncü Kubbede benzerleri bulunan ve dönem üslûbunu yansıtan hatâyîler mevcuttur. Diğer yandan iri ve canlı hurdeleri rûmîler de tasarımın iskeletini oluşturur. (F. 20)

Fotoğraf 20 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - eksedra - kuzeybatı

Güneybatı köşede bulunan dördüncü eksedra beş taksimatlı olarak düzenlenmiştir ve merkezden dağılan bir sisteme sahiptir. Merkez kompozisyonda, geometrik bir göbekten dağılan kırmızı, toprak rengi hatlar üzerinde rûmî motifler kullanılır. Desende kırmızı ve beyaz hatlarla düğüm motifleri ve düğüm rozet oluşmuştur. Desenin dikkat çeken motifleri olan rozet düğümler desenin uç kısmında dendanlarla münavebeli olarak kullanılmıştır. Desen içerisinde sarı ve kırmızı renklerle yapılmış tepelik tarzında, iri motifler ise tamamen asli özelliğini kaybetmiş bir şekildedir. Kompozisyon ince bir pervazla tamamlanmakla birlikte, tüm eksedralar içerisindeki kompozisyonların çevresi geometrik motifli pervazla sınırlandırılmıştır. (F. 21)

Diğer taraftan, eksedra ve kemer aynaları arasındaki orta akstan kırık pandantiflerin içleri tamamen yeşil zemin üzerine uygulama yapılan hatâyî motifleri ile tasarlanmıştır.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin yan yüzeylerinde gerek kuşak şeklinde, gerekse kartuşlar halinde Kur'ân-ı Kerim'den âyetlerin bulunduğu yazı kartuşları vardır. Yazı kartuşları birbirine geometrik tezyînatla bağlanmıştır.

Eski Câmînin bu kubbesinin tezyînatında, diğer kubbelerde görülmeyen beyaz renkli şeritler kullanılmıştır. İlk defa görülen üzeri kırmızı noktalı bu şerit biçimlerinin uçlarına da rûmîye benzer farklı şekiller ilâve edilmiştir. Şeritler, şemselerden birbirine beyzi tarzda geçerek tasarımı güçlendirmiştir. Şerit benzeri bu şekiller daha sonraki dönemlerde yapılan tezyînatlarda görülse de bu câmideki ilk ve tek örnektir.

Fotoğraf 21 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedra - güneybatı

Fotoğraf 21 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası geometrik tezyînât

Fotoğraf 21 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - kemer tezyînâtında düğüm motifleri

Kubbe tasarımında her türlü tezyînâta ait şekli ve motif kullanılmıştır. Gerek merkez daire formunda olsun, gerek yanlardaki üçgen formlarda olsun yarı stilize hatâyîler, goncalar ve merkezî hatâyîlerden oluşan ve dönem özelliklerini kısmen yansıtan bir kompozisyona sahiptir.

Yedinci Kubbe: Güneybatı köşede bulunan bu kubbe 16 taksimatlı bir tezyînâta sahiptir. Söz konusu tezyînât kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasağında, pandantiflerde ve kemerlerde. (F. 22)

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe-merkez

Tezyînâtın ana motifini oluşturan rûmîlerin başlangıç noktaları, merkezdeki beyaz zemin üzerinde siyah renkli on altı kollu geometrik şekilli küçük dairenin dış kenarından başlar

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7.kubbe - detay

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe - bordür

ve kubbe eteklerine doğru rûmîlerin kıvrımları ile uzanır. Rûmî hatlarının başlangıç kısmında rûmîleri bulunmadığı için bu bölgede hatlar, altı üstlü geçmeler yapılarak aralarda kalan boşluklar kırmızı ve turkuaz ile renklendirilmiş ve geniş bir kapalı form elde edilmiştir. Bu hatlar geniş bir alana ulaştığı zaman üzerlerine iç bünyeleri de işlenmiş rûmîler ve agraflar konulmuştur. Tezyînât alanı merkezden uzaklaştıkça alan genişlemesinden dolayı rûmî hatlarından kapalı formlar oluşturulmuş ve bunların zeminleri kırmızı ve turkuaz ile renklendirilmiştir. Ana zeminin açık toprak rengi olması ve üzerinde rûmî hatlarının beyaz olması yüzünden, bu hatların kenarlarına ayrıca bir tahrir çekilme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Motiflerin renklendirilmesinde tonlama yapılmamış sadece bazı rûmîlerin içleri farklı renkle canlandırılmıştır. Bu geniş tezyînât alanı, aynı zamanda siyah zeminli üzeri noktali şeritle sınırlanmıştır.

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe - bordür ve tığ

Kubbe yüzeyinin 2/3 ünü kaplayan göbek tasarımında tepelik formundaki motiflerin ters ve düz olarak yan yana sıralanmasıyla oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dış kenarı geometrik ince bir şeritle kuşatılmıştır. Bunun dış kısmını ise tığ formundaki motiflerin ters - düz yan yana sıralanmasıyla oluşan bir bordür çevrelemiştir.

Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe - etek tezyînâtı

Bordürün çevresinde de altın sarısı renkli, rûmîlerden iki farklı tasarımla oluşturulmuş, küçük tığ desenleri ilave edilmiştir.

Kubbe eteğinde sekiz adet yuvarlak şemse tasarımları uygulanmıştır. Bu şemselerin arasına üçlü takım halinde, servi görünümlü, (tuğ da olabilir) minyatürler münavebeli olarak sıralanmıştır. Bu motiflerin zemin kısmında birinci kubbede görüldüğü gibi girintili-çıkıntılı şekiller bulunmaktadır. Kubbe eteğindeki pencere aralarında ise yazı kuşağı bulunmaktadır.

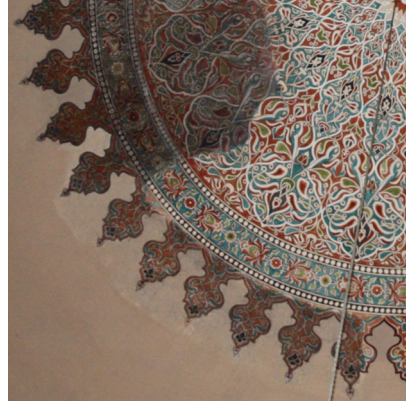
Fotoğraf 22 - Edirne Eski Câmii (1414) 7. kubbe - pendentif tezyînâtı

Sekizinci Kubbe: 16 taksimatlı bir tezyînâta sahip kubbenin merkezinde, pembe zemin üzerinde kırmızı renkli 16 kollu bir yıldız bulunmaktadır. Kubbe, aynı zamanda câmi içerisinde dönemine ait örneklerin bulunarak ilk defa ortaya çıkartıldığı ve restore edildiği kalem işlerini barındırmaktadır. Tezyînât kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe kasnağında, pendentiflerde ve kemerlerdedir. (F. 23)

Fotoğraf 23 - Edirne Eski Câmii (1414) 8. kubbe

Fotoğraf 23 - Edirne Eski Câmii (1414) 8. kubbe - detay

Merkezdeki yıldızın kolları doğrultusunda kubbe eteğine doğru uzanan beyaz renkli eğrilerle, genel kompozisyon içerisinde çizgi ayırımı oluşturulmuştur. Formların zeminleri turkuaz ve kırmızı renkle doldurulurken motif olarak rûmîler tercih edilmiştir. Hiçbir esprisi olmayan rûmîler oldukça basit usulde uygulanmışlar, renklendirilmede, motiflerin bir kısmı tonlama ile yapılırken bir kısmı da tek renkte sabit bırakılmıştır. Bu göbeği çevreleyen turkuaz zeminli bordürün üzerinde, aralarında küçük merkezî hatâyilerin de bulunduğu, yarı stilize yönlü hatâyîler karşılıklı çiftler halinde dizilmişlerdir. Motiflerin renklendirmelerinde yine tonlamalar yapılmıştır. Bordürün kenarlarında siyah zeminli üzeri noktalı ince şeritler bulunmaktadır. Bu şeritlerin dış kısmında kırmızı zeminli, münhani ve rûmî motifli tığlar bulunmaktadır. Tığlar, renk ve motifleri ile aynen korunarak kubbe kasağındaki pencere aralarında da görülmektedir. Etekteki tığ desenlerinin yönleri, kubbe merkezi istikâmetindedir.

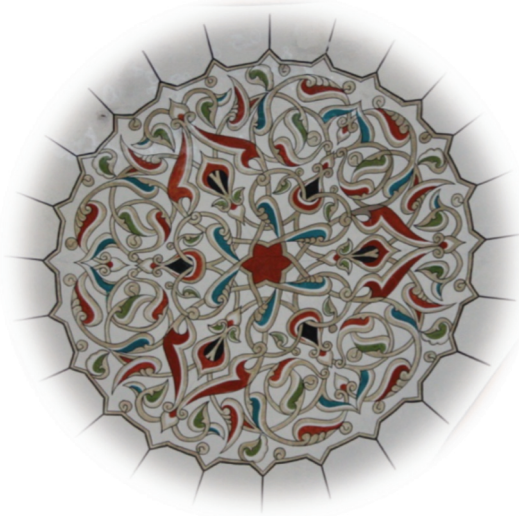
Fotoğraf 23 - Edirne Eski Câmii (1414) 8. kubbe - bordür tezyînâtı

Pendantiflerin merkezinde 1/6 simetrisinde, rûmî motifli, dairevi şemse motifi bulunmaktadır. Desendeki rûmîlerin iç bünyeleri işlenmiş ve tonlama ile renklendirilmiş olup dairenin dışında küçük çizgilerle tığlar oluşturulmuştur.

Fotoğraf 23 - Eski Câmî (1414) 8. kubbe-tiğ detayı *Fotoğraf 23 - Eski Câmî (1414) 8. kubbe-etek tiğ detayı*

Ana desenin, kubbe merkezinde başlayan rûmî ve çizgili hat, kubbe eteğinde bitmiştir. Desen de hem rûmîlerle hem de çizgilerle kapalı formlar oluşturulmuş ve renk ayrımları elde edilmiştir. Formların zeminleri turkuaz ve kırmızı renkle doldurulmuştur. Bu ana desenin motifi rûmîlerdir.

Fotoğraf 23 - Edirne Eski Câmî (1414) 8. kubbe - pendantif şemse tasarımı

Bordürde stilize edilmiş iri hatâyî motifleri, tasarımın tek nebatî motifleridir. Yazı kuşağı bulunmayan bu kubbenin, tığ şeklindeki başlık desenleri de yine rûmîlerle tasarlanmıştır. Ana desene göre daha estetik bir tasarım görülmektedir.

Dokuzuncu Kubbe: Kuzeybatı köşede bulunan kubbenin tezyînâtı, kubbe merkezinde, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında, pandantiflerde, kemerlerde ve 8 taksimatlıdır.

Kubbe merkezinde bulunan daire içerisinde, kırmızı renkli mühr-i Süleyman vardır. Bu motifin çevresi üçgen biçimli geometrik şekille doldurulmuş, bunun dışı da yine bir zencerek ile kuşatılmıştır. (F. 24)

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414) 9. kubbe

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414) 9. kubbe-göbek

Tezyînâtın ana motifini oluşturan rûmîlerin başlangıç noktaları merkezdeki dairenin dış kenarından başlamakta ve kubbe eteklerine doğru rûmîlerin kıvrımları ile uzanmaktadır. Rûmî hatların başlangıç kısmında rûmîler bulunmadığı için bu bölgede dallar altı üstlü geçmeler yapılarak aralarda kalan boşluklar kırmızı ve siyah ile renklendirilmiş ve geniş bir şemse motifi elde edilmiştir. Bu hatlar geniş bir alana ulaştığı zaman uçlarına tepelik formunda hurde rûmîler ve kanatlı iri rûmîlerin bulunduğu motifler ilâve edilmiştir.

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414)
9. kubbe-detay

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414)
9. kubbe-rûmî motifler detay

Tezyînat alanı merkezden uzaklaştıkça alan genişlemesinden dolayı rûmî hatlarından farklı formlar oluşturulmuştur. Ana zeminde beyaz kullanılırken, üzerindeki rûmî hatlarda ten rengi tercih edilmiştir. Motiflerin bir kısmına iç bünyeler ilâve edilirken, bir kısmına münhaniler eklenmiştir. Motiflerin renklendirilmesinde tonlama yapılmamış sadece bazı rûmîlerin içleri farklı renkle canlandırılmıştır. Kompozisyon genel görünüşü ve rûmîlerin yapıları itibariyle dönem özelliklerini hatırlatmaktadır. Bu geniş tezyin edilmiş alan, siyah zeminli üzeri noktalı bordürle sınırlandırılmıştır. Beyaz zemin üzerinde, kırmızı renkli bir hattın (iplik) öne çıktığı bu bordürde, iç bünyeleri işlenmiş rûmîler yan yana bir bağlantı dâhilinde sıralanmış ve deseni oluşturmuştur. Bordürün dış kısmında üçgen dendanlar bulunmakta ve bu dendanların da uçlarına agraf ve tepelik formlarına benzetilmiş olan küçük tığlar ilâve edilmiştir. Kubbe merkezindeki kompozisyon, motiflerin anatomik yapıları ve renkler açısından pek çok yeri tahrif olsa da döneme ait özelliklere sahip en güzel örneklerden biridir.

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414) 9. kubbe, bordür & tığlar

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Câmii (1414) 9. kubbe, etek bordür detayı

Kubbe eteğindeki pencere aralarında bulunan kırmızı zeminli bordürde ise aynı yönde ve tek sıra halinde birbirleri ile bağlantılı rûmî motifler bulunmaktadır. Bu bordürün hemen alt kısmındaki diğer bordürde beyaz zemin üzerinde krem renkli bir çizgi ile birlikte yine aynı renkte iç bünyeleri işli rûmîler altlı-üstlü geçmeli kıvrımlarla kompoze edilmiştir. Tepelik tarzındaki hurdeli rûmî formlarının zeminleri siyah renkle boyanmış ve desene canlılık kazandırılmıştır.

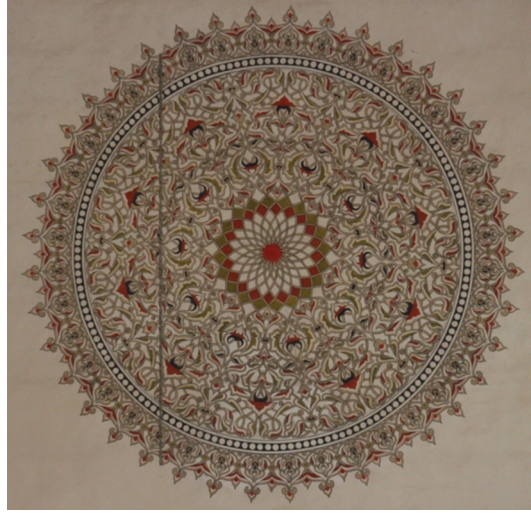
Pendantiflerin merkezinde, 1/6 simetrisinde rûmî motifli, dairevî şemse motifi bulunmaktadır. Rûmîlerin iç bünyeleri işlenmiş ve tonlama ile renklendirilmiştir. Aynı zamanda dairenin dışında küçük çizgilerle tığlar oluşturulmuştur.

Bu kubbe, tasarım açısından üçüncü kubbe ile benzerlik göstermektedir. Sadece merkezde bulunan hendesi tezyînâtın farklılığı bulunmaktadır. Altı köşeli yıldızdan üretilen bu geçmeli geometrik tasarım gayet güzeldir.

Fotoğraf 24 - Edirne Eski Camii (1414) 9. kubbe pendantifi şemse tasarımı

Kubbelerin iç kısımlarındaki kalem işlerinin haricinde, kubbeyi taşıyan kemerlerde ve bazı kubbe kasnaklarında ebrûlî biçimli, yüzyılın üslûbuna ait somaki taş bezemeler bulunmaktadır. Kubbe içlerindeki ve kemerlerdeki süslemelerin haricinde süsleme ögesi olarak duvar yüzeylerinde büyük dairevî şemse tasarımları mevcuttur. Bu şemseler pendantiflerde bulunan şemselere göre daha büyük olmasının yanında daha teferruatlı desene sahiptirler. Söz konusu şemseler, câminin dört duvar yüzeyinde görülmektedir. (F. 25)

Fotoğraf 25 - Edirne Eski Câmii (1414) dairesel göbek tasarımı - doğu, batı, güney

Fotoğraf 25 - Edirne Eski Câmii (1414) dairesel göbek tasarımı - detay

Câminin doğu batı ve güney yönünde bulunan bu büyük dairevî göbeklerin tasarımları birbirinin aynısıdır. Göbeklerin merkezindeki yıldızdan dağılan rûmî kıvrımları, altlı-üstlü geçmeler yaparak genel kompozisyonun 1/3'i kadar genişlemiştir. Bu tasarım orta merkezli on kollu bir yıldızın çıktığı, yirmi taksimatlı ve simetrik rûmî ile yapılmış kompozisyonudur.

Doğu ve batı duvarlarında karşılıklı ve güney duvarında ise sağ ve sol taraflarda olmak üzere dört defa tekrar edilen bu büyük dairevî göbek tasarımının haricinde, yapının kuzey girişi üst duvarındaki kompozisyon, diğerlerinden daha büyük ve asimetrik tarzda tasarlanmış bir başka göbek daha vardır.

Kuzey yönde ve kapı girişi üzerinde bulunan bu dairevî göbek motifi, raspa sonrası yenilenmeye çalışılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Rûmî motifler aslî özelliklerini kaybetmiş, hatların dengesi ve leke değerleri kaybolmuştur. Dairevî göbeğin dış kenarında bulunan geometrik zencerek motifi erken dönem Anadolu etkileri göstermesine karşın bugün itibarıyla biçimi bozulmuştur. (F. 26)

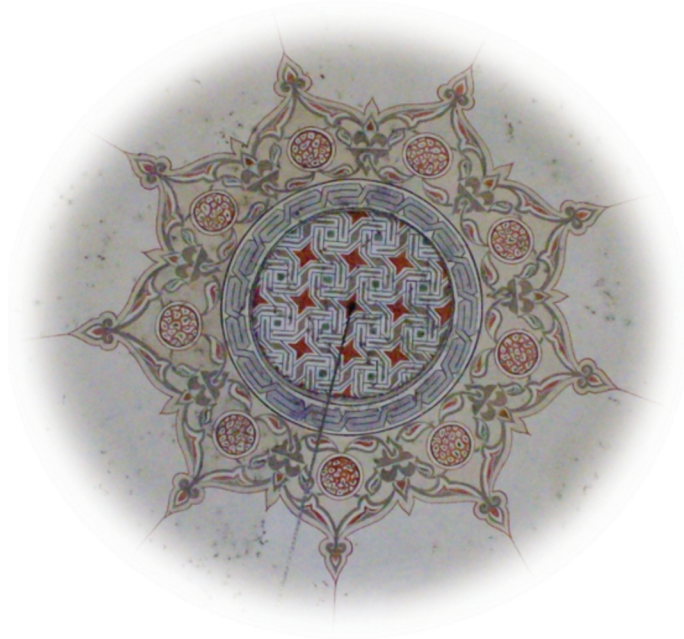
Fotoğraf 26 - Edirne Eski Câmii (1414) dairesel göbek tasarımı -kuzey

Harim içerisindeki kubbe ve duvar yüzeylerinin haricinde sıva üstü kalem işi tezyînât son cemaat mahalli kubbelerinde bulunmaktadır. Ancak bu kalem işi örnekleri devrine ait değildir. Son dönemde yapılan onarımlar esnasında devrinin kalem işi örneklerine benzetilmek suretiyle tasarlanmıştır. Bu tasarımların aynısı Muradiye Câmii'nin son cemaat mahallinde de görülmektedir. (F. 27)

Fotoğraf 27 - Edirne Eski Câmii (1414) son cemaat mahalli- kubbe

Fotoğraf 27 - Edirne Eski Câmii (1414) son cemaat mahalli kubbe - merkez

Fotoğraf 27 - Edirne Eski Câmii (1414) son cemaat mahalli kubbe - merkez

Fotoğraf 27 - Edirne Eski Câmii (1414) son cemaat mahalli kubbe etek tezyînâtı -detay

Câminin Nakkaşı

Eski Câmî'nin duvarlarındaki kalem işlerini uygulayan nakkaş veya nakkaşların kim olduğu konusunda bir bilgi mevcut değildir. "Boyacı Baba" namında bir zatın yaptığına dair bir rivayet³⁵ bulunmakla birlikte, bu kişi hakkında açıklayıcı bilgiye ulaşmak da mümkün olmamıştır. Nakkaşların eserlerinin altına imza atmaması ve nakkaşlara ait biyografilerin bulunmaması kalem işi sanatı açısından büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁵ ŞAPOLYO, E. Behnan, "Edirne'de Üç Abide, Eski Câmî, Üç Şerefeli, Selimiye", *Turizm*, C.11,S.88, Ankara 1968, s.9.

Câminin Mimarî Elemanları

Câmi mimarîsinin asli unsurlarından olan mihrap mermerden inşâ edilmiştir. Oldukça sade üslûpta olan mihrabın yüzeyinde, gerek kalem işi süsleme gerekse oyma veya mukarnas şeklinde olsun detaylı bir süsleme mevcut değildir. Eski fotoğraflarda Barok tarzında tezyînâta sahip olduğu görülen mihrap yüzeyi, 1998 yılında yapılan onarımda tamamen temizlenmiş ve sade mermer hâlini almıştır. (F. 28) Mihrabın minbere bakan yan yüzeyinde

Fotoğraf 28 - Edirne Eski Câmiî mihrabı - arşiv

Fotoğraf 28 - Edirne Eski Câmiî mihrabı

Kâbe'den getirildiği rivayet edilen “Rûkn-ü Irâkî” taşı bulunmaktadır. Câmiye ayrı bir kutsiyet kazandıran bu taşın çevresinde “Edirnekâri” üslûpta çiçek buketi görülmektedir. (F. 29)

Mihrabın hemen yanında yer alan minber taş malzemedendir yapılmış ve mihrabın aksine oldukça detaylı taş işçiliğine sahiptir. Söz konusu minberin, taş tezyînâtıyla bu dönemin olduğu kadar, tüm Osmanlı mimarisi içerisinde tek sayılabilecek bir minber olduğu ifade

Fotoğraf 29 - Edirne Eski Câmii (1414) Mihrab yan yüzeyinde bulunan "Rükn-ü Irâkî" taşı

Fotoğraf 30 - Eski Câmii minberi taş üzeri kalem işleri

edilmektedir.³⁶ (F. 30) Minberin, başta yan yüzeyleri olmak üzere hemen her bir parçasında taş işçiliğinin nadir örnekleri görülür. Günümüzde minberin yan yüzeylerinde bulunan ve oyma tekniği ile yapılan geometrik tezyînatın fırça ile renklendirildiği görülmektedir. (F. 31) Yüzeyde bulunan bu renklerin orijinalinde olmadığı, muhtemelen câminin geçirmiş

Fotoğraf 31 - Eski Câmii minberi taş üzeri kalem işleri -detay

³⁶ ÖZBEK, Yıldray, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme* (1300-1453), Ankara 2002, s.530-531; ÖZBEK, Yıldray, *Erken Dönem Osmanlı Taş Süslemesi*, Osmanlı, C.11, Ankara 1999, s.339.

Fotoğraf 31 - Eski Câmii minberi taş üzeri kalem işleri detayı

olduğu yangından sonra veya yenileme çalışmaları esnasında yapıldığı sanılmaktadır. Câmî harimine sonradan ilâve edilen hünkâr mahfeli ve müezzin mahfelinin tezyînâtında kullanılan renklerle benzerlik göstermesi, böyle bir zannı kuvvetlendirmektedir.

Fotoğraf 32 - Edirne Eski Câmii minber basamakları (Z.Şimşir)

Fotoğraf 32 - Edirne Eski Câmii minber basamakları –detay (Z.Şimşir)

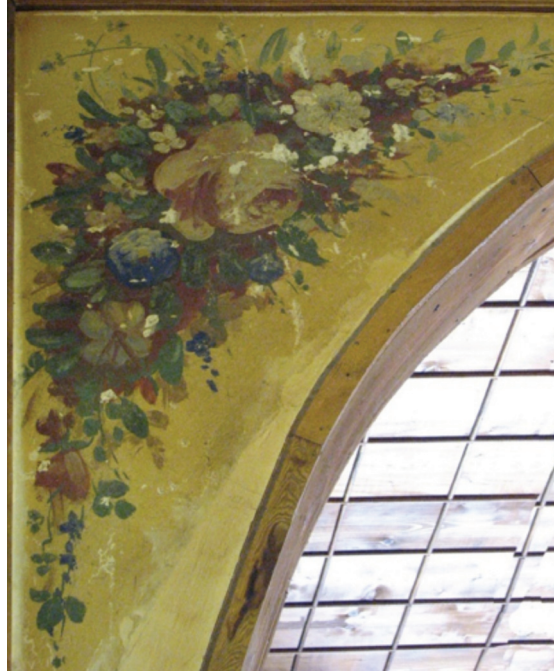
Minberin dış yüzeylerinin haricinde, minber merdivenleri de geometrik bezemelidir. Merdivenlerde bulunan on basamağın yüzeyleri nefis bir taş işçiliği ile farklı geometrik tasarımlarla tezyin edilmiştir. (F. 32)

Fotoğraf 32 - Edirne Eski Câmii minber kılıhu

Minberin bu derece tezyin edilmesi yapının, Çelebi Mehmet'in saltanatının ilk yıllarında yapılmış olmasının bir etkisi olabilir. Hatta minber tacında bulunan ve istifi ile farklılık arz eden kitâbeyi de bu zaviyeden değerlendirebiliriz. Zira uzun süren saltanat mücadelelerinin ardından hükümdarlığı elde eden Çelebi Mehmet'in, üzerinde konuşma yaptığı minberin gösterişli ve müzeyyen olması, bir hükümdarlık alâmeti olarak da yorumlanmıştır.³⁷

Eski Câmî'ye ait kadınlar mahfeli 1612 yılında, hünkâr mahfeli ile müezzîn mahfeli de 1762 yılında yapıya sonradan ilâve edilmiştir. Kadınlar mahfelini Filibeli Ramazan Ağa isminde bir kişi yaptırmıştır.³⁸ Harîme sonradan ilâve edilen bu ahşap yapıların üzerinde, ahşap üzeri kalem işi tezyînat bulunmaktadır. Kadınlar mahfelinin ahşap taşıyıcı sütun kemerler aynalarında XVII. yüzyıl özellikleri taşıyan "Edirnekâri"³⁹ üslûpta çiçek buketleri bulunmaktadır. (F. 33) Çiçek tasvirleri 2007 yılında yapılan onarımlarda ortaya çıkartılmıştır.

Fotoğraf 33 - Edirne Eski Câmîi (1414) Kadınlar mahfeli ahşap üzeri kalem işleri

³⁷ ÖZBEK, Yıldırım, Erken Dönem Osmanlı Taş Süslemesi, *Osmanlı*, C.11, Ankara 1999, s.337.

³⁸ Rifat OSMAN, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1994, s.43; Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.63.

³⁹ YÜCEL, Erdem, "Edirnekâri", *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s.449-450; ÜNVER, A. Süheyl, "Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları", *Vakıflar Dergisi*, S.VI, İstanbul 1965, s.15-24; İREZ, Feryal, "Edirnekâri", *Antik Dekor*, S.6, İstanbul 1990, s.96-99.

1762 yılında cmi bünyesine ilve edilen hnkr mahfelinin ve müezzin mahfelinin yüzeylerine batı etkili motiflerle tezynt yapılmıştır. Mahfellerin yüzeylerindeki motiflerin hatta renklerin birbirinin benzeri olması, her iki birimin aynı ustanın elinden çıktığını göstermektedir. (F. 34,35)

Fotoğraf 34 - Edirne Eski Cmii (1414) Hnkr mahfeli ařap üzeri kalem işleri

Fotoğraf 35 - Edirne Eski Cmii (1414) Müezzin mahfeli ařap üzeri kalem işleri

Cminin aşap malzeme ile inşa edilmiş olan hnkr mahfeli, kadınlar mahfeli ve müezzin mahfeli yüzeylerindeki kompozisyonlarda kullanılan motifler ve renklerin, söz konusu erken dönem Osmanlı tezyntı ile bir bağlantısı yoktur. Tezynt tamamen XVIII. yüzyıl slbunda tanzim edilmiştir.

Câmi'nin kalem işi tezyînâtında görülen nebati kaynaklı motiflerin kullanılmasında devrin üslûbunun yanı sıra, mahalli etkilerin de varlığı dikkat çekmektedir. Timur sanatının etkili olduğu bu dönemde Bursa yapılarında çok fazla görülmeyen örnekler, Edirne yapılarında fazlasıyla görülmektedir. Zira Edirne'nin geçmişte çiçek ve çiçekçilikle özdeşleşmiş olduğu malumdur. Kaynaklar, İstanbul'un ihtiyacı olan güllerin Edirne'de yetiştirildiğini, keçeler içerisine sarılarak payitahta gönderildiğini,⁴⁰ Eski Câmi ve Üç Şerefeli Câmi'nin çevrelerinin hep gül bahçesi ile tanzim edildiğinden bahseder. Hatta Evliya Çelebi namazda saflar arasına çiçek saksılarının konulduğunu, Seyahatnamesinde bize şöyle anlatır; “*Bahçede biten lâle, sümbül ve erguvanın tabii kokuları dimağları kokulandırır. Vakıf tarafında mübarek câmiye bakan mütevellisi, vasıtasıyla gül, sümbül, nergis ve zambak mevsiminde bütün cemaat safları arasına adı geçen çiçeklerle vazolar konulup, câminin içi ve dışı nurlanır ve kokulanır.*”⁴¹

Edirne'li kadınların bahçelerde çok güzel çiçek yetiştirdikleri, bununla birlikte gül aşıladıkları, hatta hastalara sığırkuyruğu otundan terkipli çiçek aşısı yaptıkları meşhurdur. Edirne'de çiçek kültürünün fazla olması, sonuçta çiçek tasvirlerinin farklı alanlara da uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu çiçekler, evlerin bahçelerini, pencerelerini canlı canlı süslerken, aynı zamanda resmedilmek suretiyle de evlerin ahşap kapıları ve dolap kapaklarını da süslemiştir. Ahşap tezyînâtta kendine özgü motif ve teknikte uygulanan bu çiçek tasarımları, Türk tezyînât sanatı içerisinde “Edirnekârî” diye bilinen bir üslûbun da ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴²

Çelebi Mehmet devri eseri olan bu câmide tezyînât açısından dikkat çekici bir unsur, yapının tezyînâtında çini malzemenin olmamasıdır. Bu dönemde, Anadolu Selçuklularının mimarî yapılarında iç mekânın tezyînât malzemesi olarak kullandıkları sırlı tuğla ve çini malzemenin azaldığı,⁴³ azalan çini tezyînâta karşılık duvar yüzeyleri ve kubbe içlerinin tamamen kalem işi ile süslediği görülmektedir. Bu dönem yapılarındaki yoğun tezyînât uygulamasına her ne kadar Selçuklu döneminin çini bezeli örnekleri ilham vermiş olsa da, Bizans mimarî yapılarının yoğun fresk veya mozaiklerle bezenmiş olması da etkili olmuştur.⁴⁴ Ayrıca, bu geçiş dönemi mimarî yapılarında pek çok yeniliklerin denenmesi neticesinde, ortaya çıkan oran bozukluklarının tezyînât ile giderilmeye çalışılması, tezyînât yoğunluğuna sebebiyet veren bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁰ TUNÇAY, Rauf, “Edirne Sanat Eserlerindeki Süslemeler”, *Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S.2, 1964, s.227.

⁴¹ Ahmet Cevdet, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, İstanbul 1314,s.431.

⁴² ÇELİK, Semra, “Saray Kenti Edirne'den Doğu'ya Uzanan Motifler”, *El Sanatları*, S.1,İstanbul 2004,s.8.

⁴³ ÜLGEN, A. Saim, “XVI. Yüzyılda Türk Mimarisinin İç Dekorunu Nasıl Vücut Buldu?”, *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1962, s.391.

⁴⁴ BAĞCI, Serpil, “Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar”, *Osmanlı Uygarlığı*, C.II, İstanbul 2002, s.738.

Câminin Yazıları

Edirne’de bulunan tarihî câmiler arasında, Eski Câmi yazısı ile meşhurdur. Bünyesindeki celî yazılarıyla, “Eski Câmi’nin yazısı, Üç Şerefeli’nin kapısı, Selimiye’nin yapısı” sözünü doğrular niteliktedir. Edirne’de Eski Câmi kadar yazı yönünden yoğun ikinci bir câmi yoktur. Zira yazılar câminin dış cephesi de dâhil olmak üzere yapının her biriminde bulunmaktadır.

Geleneksel sanatlarımız içerisinde Hüsn-i Hat olarak da nitelendirilen yazı, özellikle dinî mimârimizin vazgeçilmezidir. Aynı zamanda mimârî yapılar, hat sanatının da önemli uygulama alanlarından birisidir. Mimarî ve yazı sanatı, asırlardır hep birlikte olmuşlardır.⁴⁵ Eski Câmi’de olduğu gibi yapının içinde ve dışında mekânı zenginleştirmek için kullanılan yazı, İslâm’ın ilk devirlerinden itibaren mimârîde hep yer bulduğu görülmektedir. İnşa, tamir ve usta kitabeleri gibi yapının belgesi niteliğindeki kitabelerin yanında, Ayet-i Kerime, Hadîs-i Şerîf, Esmâ-i Hüsnâ, Kelime-i Tevhîd, Besmele, Çâr-yâr ve dua gibi metinler, özellikle âbidevî eserlerin cephe ve iç mekân düzenlemelerinde kubbe, kuşak, mihrap, pandantif, alınlık gibi mimarî öğelerinde her zaman kullanılmıştır.⁴⁶

Bu dönemin mimarî yazıları, çoğunlukla “celî kûfî” ve “celî sülûs” yazılardan müteşekkildir. Söz konusu bu yazılar içerisinde önemli bir yer bulan kûfî yazı, “yazma” ve “yapma kûfî” diye iki bölüme ayrılmıştır.⁴⁷ Yazma kûfî, el ve kalemle yazılıp harfler arasında ve uçlarında farklı süsleme elemanlarının olmadığı, bünyesinde eğri çizgilerin ve yuvarlak kısımların olduğu bir yazıdır. Yapma kûfî ise el ve kalemle yazılmayıp, cetvel gibi çizim âletleri ile çizilerek yazılan, resmedilen yazılardır. Yapma kûfî, aynı zamanda kûfî celîsi diye de bilinmektedir. Harflerin ve şekillerin tezyînâta uygun olması sebebiyle Türk hattatlarının mimarîlik eserlerini güzelleştirmek için en çok kullandıkları kûfî celîsidir. Osmanlıların Bursa’daki mimarîlik eserlerinde şaheserlerini meydana getiren⁴⁸ bu yazı türünün Eski Câmi’de bulunan örnekleri maalesef bozulmuş haldedir.

Celî sülûs yazıya, tek başına Celî de denilir.⁴⁹ Bu yazı türü, Karahanlılardan sonra Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi mimarî eserlerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Osmanlı mimarî eserlerinde tercih edilen yazı türü celî sülûstür.⁵⁰

⁴⁵ BERK, Nurullah, “İslâm Yazısında Plastik ve İfade”, *AÜİF Dergisi*, S.1-II, Ankara 1955, s.49; AÇIKGÖZOĞLU, A. Sacit, “Türk Mimarisinde Hat Sanatı” *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.181.

⁴⁶ SÜLÜN, Murad, *Sanat Eserine Vurulan Kuran Mührü*, İstanbul 2006, s.7; HAIDER, Gulzar, S., “İslâm Mimarisi ve Şehirciliği”, *İslâm’da Kültür ve Bilgi*, C.V, (ed. E.İHSANOĞLU), Ankara 2008, s.737.

⁴⁷ YAZIR, M. Bedreddin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli-I*, Ankara, 1972, s.80.

⁴⁸ BALTACIOĞLU, İ. Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Kültür Bakanlığı, Mersin 1993, s.34.

⁴⁹ BALTACIOĞLU, İ. Hakkı, age., s.37.

⁵⁰ GÜNÜÇ, Fevzi, “Câmi Mimarisinde Celi Yazılar”, *Fatih*, S.2, İstanbul, s.68.

Celî sülûste harflerin anatomisinde keskin ve sert görünüşler tamamen kaybolup onun yerini düz ve eğri çizgiler almıştır. Bu yüzden celî, satır nizamında olduğu gibi dairevî ve beyzî tarzlarda en güzel kompozisyonların meydana getirilebilmesine elverişli bir yazı türü olduğu için mimarî eserlerde diğer yazılara göre daha çok tercih edilmiştir.⁵¹ Müsennâ istifler, tuğralar, kuşak yazıları daima celî sülûsle yazılmıştır. Eski Cami'nin duvar yüzeylerini ve fil paye yüzeylerinde gördüğümüz iri yazıların kâhir ekseriyeti celî sülûs istifli yazılardır.

Eski Câmî her ne kadar yazılarıyla meşhur olsa da şu anda câminin iç ve dış mekânındaki yazılar yapıyla çağdaş değildir. Mevcut yazılar, XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar farklı zaman dilimleri içerisinde ve aralıklarla yazılmıştır. Ayrıca üzerlerinde çok fazla oynamalar olması neticesinde bu yazıların sanat açısından kıymeti de, mahalli olmaktan öteye geçmemiştir. Hatta câmide bulunan bu iri yazılar birçok sanat tarihçisi tarafından, mekân tesirini bozduğu gerekçesiyle eleştiri konusu bile olmuştur.⁵²

Yazıların nispetlerindeki bozulmaların yanında, yazılan bu yazıların hattatları konusunda da detaylı bir bilgi yoktur. Mevcut yazıların altında ve çeşitli kaynaklarda, Kâtipzâde Mustafa, Hacı Hattat Mustafa Efendi, Cezayirli Hasan Hoca, Sanatkâr Osman Efendi gibi farklı birkaç isim bulunmakla birlikte⁵³ bunların sıhhati tartışmalıdır.

Rifat Osman, Hattât Mustafa Efendi'nin yazıları gibi yazılardan birkaç tanesi işe yarasa da, onların da özensiz yapılan badana tamirlerinde zarar gördüğünü, bunlardan birinin de kible duvarı sağ kısmında bulunan Abdullah Vefâî'ye ait “Allah” ve “Vâhid” yazılarının olduğunu⁵⁴ kaydeder. Bu özensizliğin yanında, câminin fil paye ve duvar yüzeylerindeki birçok yazının altında imzası bulunan Hattat Hayri⁵⁵ ismindeki kişinin bir dönem (1898) Edirne câmilerinin tamamına yakınının duvarlarını yazıyla doldurduğu ve güzelliği bozan müdahalelerinin olduğu⁵⁶ görülmektedir. Ayrıca “Hayri” imzasını kullanan bu zat, tamir ettiği câmilerin yazılarını bozduğu gibi, bazı yazıların imzalarını kaldırdığı ve kendi imzasını koyduğunu Rifat Osman, Badi Efendi'den nakleder.⁵⁷ Hatta bu kişinin kalitesiz yazılarıyla Selimiye Câmîi'nin yazılarını da bozduğu bilinmektedir.

⁵¹ TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara 2001, s. 8, 9, 64.

⁵² AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,(1403-1451)*, C.II, İstanbul 1972,s.154. ASLANAPA, Oktay, “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi” *Edirne, Edirne’ nin 600.Fetih Yüldönümü Armağanı*, Ankara 1993, s.224.

⁵³ ÜNVER, A. Süheyl, “Edirne Mevlevihanesi Tarihine Giriş”, Edirne Serhattaki Payitaht, İstanbul 1998, s.626; Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.64; AYVERDİ, E. Hakkı, *age.*, s.151.

⁵⁴ Rifat OSMAN, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1994, s.43.

⁵⁵ Hattat Hacı Hayri Efendi Edirne’de Boşnakzâde Hacı Salim Efendi’nin oğludur. Medrese Ali Bey Mahallesinden olup, Edirne’de Hayri Efendi Matbaası adında bir matbaası vardır. Bir ayağı topal olan Hayri Efendi 1316 yılında yazıları tamirini yapmıştır (ÜNVER, A.Süheyl,749/9 no’lu Edirne Defteri).

⁵⁶ EYİCE, Semavi, “Edirne’de Selimiye”, *Sanat Dünyamız*, C.6, S.17, İstanbul 1979, s.15.

⁵⁷ Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.64.

E. H. Ayverdi, müezzin mahfelinin bulunduğu fil payede⁵⁸ (üçüncü fil paye) bulunan tuğra istifli bir yazının Kâtipzâde Mustafa'ya ait iken, imzasının 1898 yılında yapılan tamirde silindiğini⁵⁹ ifade etmiştir. A. S. Ünver, câmideki büyük tuğra istifli besmelenin Mevlevi dervişlerinden Sanatkâr Osman Efendiye⁶⁰ ait olduğunu söyler. Ancak mevcut tuğralar içerisinde besmele olmadığı gibi, sözünü ettiği tuğranın yeri ve câmide bulunan birkaç adet tuğradan hangisi olduğu konusunda da herhangi bir bilgi vermemiştir.

Rifat Osman, *Edirne Rehnümâsı* adlı eserinde; Cezayirli Hasan Hoca imzasıyla, fil payelerde yer alan kûfî yazıların sanat açısından hiçbir kıymeti olmadığını açıklar.⁶¹ Hattatlar konusunda ilâvelerde bulunan Z. Sönmez, Cezayirli Hoca Hasan'la birlikte, Mustafa Tevfik Efendi ve Sultan II. Abdülhamit'in isimlerini de zikreder.⁶² Peremeci ise, câmî içerisinde meşhur hattatların yazılarının var olduğunu iddia eder.⁶³ Ancak bunların kim olduğu konusunda isim vermez. İsimleri zikredilen bu hattatlar ve onların yazıları Edirne müzelerine taşınan ve buralarda muhafaza edilen levhalar olmalıdır.

Bursa Ulu Câmîi ile pek çok ortak noktası olan Edirne Eski Câmî'nin payelerinde ve duvarlarında da tıpkı Bursa Ulu Câmî'ne benzer iri yazılar vardır. Ancak daha önce bahsettiğim gibi bu yazıların, Bursa Ulu Câmî'ndeki kadar eski, hattatlarının da Bursa Ulu Câmî'nin hattatları kadar meşhur olmadığı bir gerçektir. Zira Bursa Ulu Câmî'nin celf yazıları, İstanbul'un geçen asırdaki en usta hattatları Şefik Bey, Abdülfettah Efendi ve Kadıasker Efendi tarafından yazıldığı⁶⁴ için Eski Câmî ile mukayese dahi edilemez.

Bugün câmînin bazı alanlarında farklı yazı ve istiflerin aynı yerde üst üste yazılmış olduğunu görmekteyiz. (F. 36) Bu uygulamanın sebebi ise, onarımlar esnasında yapılan raspalarda câmî beden duvarları ile sütunlarında büyük ebatta çeşitli sülüs ve kûfî yazıların birbiri üzerine kapatılmak suretiyle yapıldığı ortaya çıkmıştır. Birbirini kapatmış vaziyette bulunan bu yazı örneklerinin hepsinin görülebilmesi ve muhafaza edilmesi için üstte mevcut olan yazının pozitif, altta mevcut olan yazıların da aynı yer ve zemin üzerinde negatif olarak çalışılması uzmanlarca uygun görülmüştür. Onarımlar sırasında bu istikâmette bir karar alınması neticesinde mevcut görüntü ortaya çıkmıştır. Bu konu hakkında görüşlerini belirten E. Hakkı Ayverdi, 1868 tarihinde yazılan yazıların üzerine, 1892 yılında bir tamir daha yapıldığını, hatta yazıların ehemmiyeti olmadığı için metinleri nakletme ihtiyacı bile hissetmediğini söyler.⁶⁵

⁵⁸ Fil paye, pil paye, fil ayak: Eski taş yapılarda görülen çok yüksek ve kalın kâgir ayak (HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimârlık Sözlüğü*, İstanbul 1995, s.165).

⁵⁹ AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, (1403-1451)* C.II, İstanbul 1972, s.151.

⁶⁰ ÜNVER, A.Süheyl, 749/9 no'lu *Edirne Defteri*.

⁶¹ Rifat OSMAN, *Edirne Rehnümâsı*, Edirne 1994, s.43.

⁶² SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslâm Mimârisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s.388.

⁶³ PEREMECİ, O. Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s.55.

⁶⁴ DERMAN, M. Uğur, "Edirne Hattatları" *Edirne, Edirne'nin 600.Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı*, Ankara 1993, s.319.

⁶⁵ AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, (1403-1451)*, C.II, İstanbul 1972, s.154.

Fotoğraf 36 - Edirne Eski Câmii (1414) (Vakıflar-Ankara)

Sıva ve taş gibi yüzeylere fırça ile uygulanan herhangi bir tezyînâtın veya yazının zamanın şartları içerisinde kolaylıkla kaybolma ve tahrip olma ihtimalinin her zaman var olduğu bir gerçektir. Bu itibarla duvar ve fil paye yüzeylerinde bulunan, özellikle detaylar konusunda hassas olan yazıların da zaman içerisindeki onarımlarda ehil olmayan kişilerce bozulmaları ve kayıpları da elbette olmuştur. Ancak taş üzerine ajur tekniği ile işlenmesi sebebiyle orijinalliğini kaybetmeyen ve câminin minber kapısı alınlığında bulunan kitâbe istisnadır. Müzeyyen zeminli metnin yarısı sağdan sola ve diğer yarısının da soldan sağa doğru istiflendiği görülür. Ayrıca istifin üst kısmına, Beylik dönemi özelliği olarak kûfî metin ilâve edilen⁶⁶ bu kitâbe, diğer yazılar arasında farklı bir ayrıcalığa da sahiptir. Söz konusu bu tasarım, Osmanlı dönemi kitâbelerinde ilk defa görülen bir uygulamanın da örneğidir. (F. 3)

Harim içerisinde yazının en çok kullanıldığı alan fil paye ve duvar yüzeyleridir. Kubbelerde çok fazla yazı yoktur. Erken dönem câmilerindeki kalem işlerinde özellikle kubbe merkezinde yazı ve yazının etrafındaki tezyînât genelde bulunmaz. Bu üslûp XV. yüzyıl ikinci yarısından sonraki dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Bu bakımdan XV. yüzyılın birinci dönemine ait Eski Câmî'nin kubbe merkezlerinde yazılar görülmez. Kubbelerde var olan yazılar kubbe eteklerinde ve kuşak şeklindedir. Duvar yüzeylerindeki yazılar ise kuşak şeklinde değil, tablolar halinde uygulanmıştır.

Fil payeler yüzeyindeki yazılar ise taş üzeri kalem işi tekniği ile uygulanırken, kubbeler ve beden duvarlarında bulunan yazılar ise sıva üstü kalem işi tekniğinde uygulanmıştır.

⁶⁶ GÜNÜÇ, Fevzi, "Anadolu Selçuklu Dönemi Celi Sütlüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri", *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.54.

Câminin Yazıları

Arapça metinleri ile birlikte Türkçe okunuşu ve anlamlarını verdiğimiz kubbe yazıları, Dördüncü Kubbe (mihrap üstü kubbe), Beşinci Kubbe (orta kubbe), Altıncı Kubbe (fenerli kubbe) ve Yedinci Kubbede (güneybatı kubbe) bulunmaktadır.

Câminin kubbe yüzeylerinde bulunan yazılar

Dördüncü Kubbe: Mihrap önü kubbesi olan 4. kubbenin merkezindeki dairevî göbeğin çevresinde ve kubbe eteğinde yazı kuşakları vardır. İhlâs Sûresi'nin ve bir Hadîs-i Şerîf metninin bulunduğu bu yazı kuşakları XIX. yüzyıl ile tarihlenmektedir. Her iki yazı, orijinal olmadığı gibi devir üslûbuna da uygun değildir. Barok süslemelerin bulunduğu geçmiş dönemde de var olan bu yazılar, o dönemden bir hatıra olarak muhafaza edilmiştir.

İhlas Sûresi'nin bulunduğu istif içerisinde, Mustafa Nakşî'nin (1209/1795–96) tarihli imzası ile birlikte, Hayranî'nin (1318/1897–98) tarihli imzası vardır. İmzalarda Mustafa Nakşî'nin isminin başındaki “ketebehû” ve Hayranî'nin isminin başındaki “ammerahû” terimlerinden, yazının hattatının Mustafa Nakşî olduğunu, Hayranî'nin ise yüzyıl sonra bu yazıyı tamir ettiğini anlıyoruz.

Göbekteki yazı kırmızı zeminlidir. Dairevi geniş bir kuşak üzerinde sülüs hatla istiflenmiştir. İstifin içerisinde bulunan “elif” ve “lam” gibi harflerin uçları yukarıya doğru uzatılarak merkez daire içerisindeki geometrik geçmeye bağlanmıştır. (F. 37)

Fotoğraf 37 - Edirne Eski Camii (1414) 4. kubbe göbeği, müdevver istifli İhlâs Sûresi

Kubbenin eteklerinde bulunan yine kırmızı zeminli yazı kuşağında ise sülüs hatla bir Hadîs-i Şerîf metninin uygulandığı görülmektedir. Yazı aralarında rûmî motiflerin de serpiştirildiği bu istifte, merkezdeki yazı ile aynı özellikleri taşır. Kubbe eteğindeki Hadîs-i Şerîf metni, dört defa tekrar edilmiştir. (F. 38)

Kubbe merkezinde bulunan İhlâs Sûresi'nin metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ * وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ * صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ وَبَلَغَ رَسُولُهُ الْكَرِيمِ وَبِخُرْمَةِ عَلِيٍّ ذَالِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ.

Okunuşu:

“Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm. Çul hüvallahü ehad. Allâhü’s-Samed. Lem yelid ve lem yüled. Ve lem yekün lehü küfüven ehad. şadaqallahü’l-‘azîm ve belleğa rasûlühü’l- kerîm ve bi ħurmeti ‘ala zâlike mine’s-şâhidîn”⁶⁷ (F. 37)

Fotoğraf 38 - Edirne Eski Câmii (1414) 4.kubbe - kasnak kuşak yazısı

Anlamı:

1. De ki: “O, Allah’tır, birdir, tektir. 2. Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) 3. Ondandır çocuk olmamıştır. Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). 4. Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir. Yüce olan Allah şüphesiz doğru söylemiştir. Onu kerim olan Peygamberimiz (a.s) bize ulaştırmıştır. Biz de bu duruma şahit olanlardanız”.

Kubbe eteğindeki Hadîs-i Şerîf’in bulunduğu kuşak yazısının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

⁶⁷ Kur’an-ı Kerim, İhlâs, 112/1-4.

Metni:

مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ بِذِكْرِ اللَّهِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَانَتْ لَهُ كَأَجْرِ
حَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ تَامَةٍ

Okunuşu:

“Men şallî el-fecr fî cemâ’ati, şümme ça’de bi-zikri’llâh hattâ tetli’a’ş-şemsi, şümme şallî rek’ateyni kânet lehü ke’ecri hâccetin ve ‘umretin tâmmetin”⁶⁸ (F. 38)

Anlamı:

“Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturarak Allah’ı zikreder, sonra iki rekât namaz (işrak namazı) kılarsa, ona makbul tam bir hac ve bir umre sevabı verilir.”

Beşinci Kubbe: Mihrap üstü kubbe ile fenerli kubbe arasında bulunan orta kubbenin etek kısmında, zemin rengi üzerinde sadece dış hatları belirtilmiş, kenarları tahrir edilmiş, sülüs hatlı Hadîs-i Şerîf’in yer aldığı yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu yazı kuşağı normal bir bordür kalınlığındadır. Tekrar eden metnin, baş ve son kısımlarına, rûmîli düğüm motifleri eklenmiştir. (F. 39)

Fotoğraf 39 - Edirne Eski Câmii (1414) 5.kubbe kuşak yazısı

Hadîs-i Şerîf in nakşedildiği kuşaktaki metnin, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِحُضُورِ الْقَلْبِ

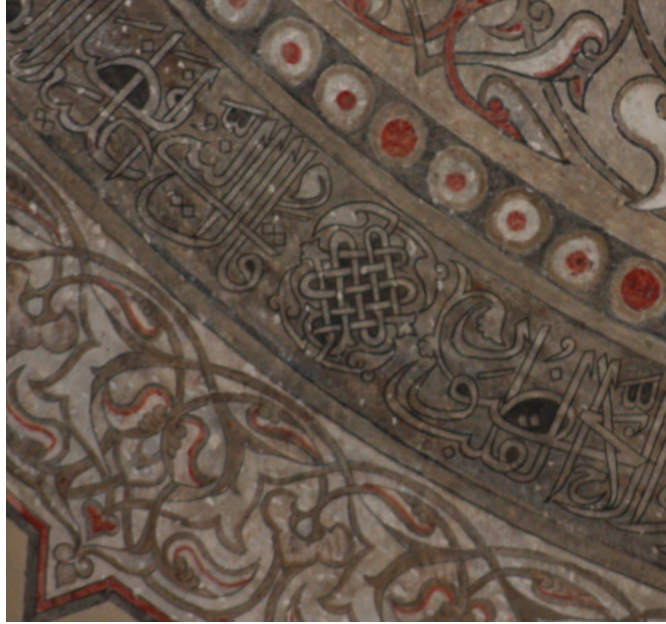
⁶⁸ Tirmizî, Salât 59, Tirmizî, Deavât, 9.

Okunuşu:

“Kâle’n-nebiyyü ‘aleyhi efdâlüş-şalavâti ve ekmelü’t-taḥiyyâti, lâ şalâte illâ bi-ḥuzûri’l-
ḳalbi”⁶⁹(F. 39)

Anlamı:

Anlamı: “Peygamber buyurdu ki, Salâtü selâmların en üstünü ve en mükemmeli onun üzerine olsun. Namaz kalp huzuru ile dir.”

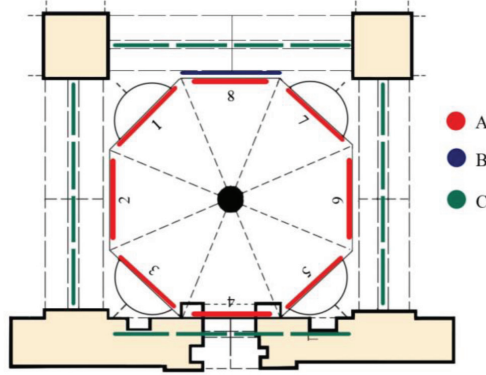

Fotoğraf 39 - Edirne Eski Câmii (1414) 5. kubbe – düğüm ve yazı kuşağı detay

Altıncı Kubbe: Harim kubbeleri içerisinde en fazla tezyînâtın ve yazının bulunduğu fenerli kubbede üç farklı yazı kuşağı bulunmaktadır. Bunlar, sekizgen kubbe kasnağında, eksedra arasında ve taşıyıcı kemerlerin iç yüzeylerindedir. Yazıların buldukları yerlerin kolay tespiti açısından sekizgen kasnaktaki yazılar, aşağıdaki çizimde de görüldüğü gibi “A” harfi ile eksedra arasındaki yazı kuşağı “B” harfi ile taşıyıcı kemerlerin iç yüzeyleri ise “C” harfi ile kodlandırılmıştır.

⁶⁹ Tirmizi, Deavât, 9.

Sekizgen kubbe kasağındaki yazılar, celi sülüs ve kufi yazılarla istiflenmiştir. Bir kuşak şeklinde kubbeyi tamamen kuşatmayan ve kartuşlar halinde tasarlanan bu kûfî ve sülüs yazılar, her bir kartuşta ayrı ayrı istiflenmiştir. Dört kartuşta sülüs, diğer dört kartuşta kûfî olmak üzere sekiz kartuş, münavebeli olarak sıralanmıştır. Ayrıca sözünü ettiğimiz her bir kartuşta yer alan yazıların zeminlerinde, dairevî rûmî kıvrımlar serbest olarak dolaşmaktadır.

Edirne Eski Camii (1414) 6. kubbe yazı kuşakları

Sekizgen kubbe kasağında bulunan yazıların metni, okunuşu ve anlamı sırasıyla şöyledir:

Metni:

- (A1) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
 (A2) إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ
 (A3) وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
 (A4) أَيْدِيهِمْ يَا مَنْ أَنْزَلَ الْقُرْآنَ وَأَنْعَمَ عَلَي الْعِبَادِ بِالْكَرَمِ وَالْإِيمَانِ
 (A5) أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ
 (A6) إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا
 (A7) كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
 (A8) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ

Okunuşu:

A1) “Allāhü lā ilāhe illā hüve’l-ḥayyü’l-ḳayyüm, lā te’ḥuzühü sinetü’v-velā nevm, lehü mā fi’s-semāvāt”⁷⁰ (F. 40)

Fotoğraf 40 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazıtı - A1

A2) “İnne ş- şalāte tenhā ‘ani’l-faḥşā’i ve’l-münkeri ve lezikru’llāhi ekber”⁷¹ (F. 41)

Fotoğraf 41 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazıtı - A2

A3) “Vemā fi’l-‘arḍ, men zellezī yeşfe’u ‘indehü illā bi’iznih, ya’lemü mā beyne” (F. 42)

Fotoğraf 42 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazıtı - A3

A4) “Allahümme yā men enzele’l-ḳur’ān ve en’ame’ale’l-‘ibād bi’l-keremi ve’l-itmīnān” (F. 43)

Fotoğraf 43 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazıtı - A4

⁷⁰ *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/255.

⁷¹ *Kur’ân-ı Kerîm*, Ankebût, 29/45.

A5) “Eydīhim vemā ḥalfehüm, velā yuḥīṭüne bi şey'in min ‘ilmihī illā bimā şā’ vesi‘a”
(F. 44)

Fotoğraf 44 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazısı - A5

A6) “İnneş- şalâte kânet ‘ale’l-mü'minîne kitâben mevḳūta”⁷² (F. 45)

Fotoğraf 45 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazısı - A6

A7) “Kürsiyyühü’s-semāvāti ve’l-‘ard, velā ye’ūdühü ḥıfzuhümā, ve hüve’l-aliyyü’l-‘azīm” (F. 46)

Fotoğraf 46 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazısı - A7

A8) “Ve men ezlemü mimmen mene‘a mesācida’llāhi en yūzkera fihe’s-mühü”⁷² (F. 47)

Fotoğraf 47 - Edirne Eski Câmii (1414) 6.kubbe - sekizgen kubbe kaidesi kuşak yazısı - A8

⁷² Kur’ân-ı Kerîm, Nisa, 4/103.

⁷³ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 2/114.

Anlamı:

- A1) “Allah’ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan daha zalim kimdir” ?
- A2) “Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, Kayyûm’ dur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey”
- A3) “Muhakkak ki namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir”
- A4) “Yerdeki her şey onundur. Izni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O kulların önlerindeki ve”
- A5) “Ey Kur’an’ ı indiren ve kullar üzerine iyilikle ve ihsanla nimetlendiren Allah’ ım”
- A6) “Arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar”
- A7) “Muhakkak ki namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır”
- A8) “Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O Azim olan Allah, yücedir, büyüktür”

Kubbenin kible istikâmetindeki eksedralar arası yüzeyde celi sülüs istifli Kur’ân ayetinin yazılı olduğu bir pano vardır. Bordo zemin üzerindeki beyaz renkli yazıların aralarına turuncu renkli küçük rûmi motifler serpiştirilmiştir.

Eksedralar arası panoda bulunan Ayet-i Kerime’nin metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(B1) قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ

Okunuşu:

B1) “Çuli’llâhümme mâlike’l-mülki, tü’ti’l-mülke men teşâ”⁷⁴ (F. 48)

Anlamı:

B1) “De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin”⁷⁵

⁷⁴ Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân, 3/26.

⁷⁵ Onarım esnasında bozuk şekilde yenilenen yazımın altında “Mücahit” veya “Muhammed” olarak okunabilecek bir imza ve 1430 tarihi vardır. Ancak, bu tarih miladi 1430 yılı değil, hicri 1430 olmalıdır. Çünkü hicri 1430 tarihi, miladi 2009 yılına işaret eder ki, câmi bu tarihte onarılmıştır. 2008 yılındaki ziyaretimizde bulunmayan bu yazılar daha sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıca yazı, devrinin özelliklerini gösteren bir yazı olmadığı için bu tarihi miladi olarak değerlendirmemiz mümkün değildir.

Fotoğraf 48 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası kuşak yazısı - B1

Kubbe kasmağı ve eksedra arasındaki yazıların dışında kubbeyi taşıyan kemerlerin iç yan yüzlerinde de farklı istif ve karakterde yazılar bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerin istiflendiği bu metinler, kuşak ve kartuş şeklinde kompoze edilmiştir. Küçük yazı kartuşları birbirine geometrik tezyînâtla bağlanmış beyaz zeminli kartuşlar içerisine Nebe' Sûresi'nden bir miktar âyet, sülüs yazı ile yazılmıştır. Kırmızı zemin üzerindeki bu beyaz kartuşların üst sırası motiflerle doldurulurken alt sırası beyaz renkli kûfî ile Nûr ve Âli İmrân sûrelerinden âyetler yazılmıştır. Kartuşların içerisindeki yazılar sülüs, kartuş alt sırasındaki yazılar ise kûfî hatlıdır. Söz konusu âyetler, "Nebe', 1-11; Âli İmrân, 191; Nûr, 37, Âli İmrân, 190-191, Nebe, 12-20; Nûr, 37; Âli İmrân, 191-192", sûrelerinden seçilmiş âyetlerdir. (F. 49 -72)

Kemer iç yüzlerinde bulunan yazıların metinleri, okunuşları ve anlamları şöyledir:

Metni:

- (C1) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ * الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ * كَلَّا سَيَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ * أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا * وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا * وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا * وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا * وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَاسًا * وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا.
- (C1) فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ * رَجُلًا لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ * (C2) وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ * رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا * صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمِ.
- (C3) وَيَتَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا * وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا * وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا *

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا * وَجَنَاتٍ أَلْفَافًا * إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا * يَوْمَ يَنْفُخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا *
 وَفُيْحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا * وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا.
 (C3) يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ * الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
 وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ * رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ *
 (C4) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ
 لِأُولِي الْأَبْصَارِ * الَّذِينَ ذَكَّرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ.

Okunuşu:

(C1) “Bismi’llāhi’r-rahmāni’r-rahīm. ‘Amme yetesā’elūne. ‘Ani’n-nebe’i’l-‘azīmi. Ellezī hüm fihi muhtelifūne. Kellā seya’lemūne. şümme kellā seya’lemūne. Elem nec’ali’l-‘arḍa mihāden. Ve’l-cibāle evtāden. Ve ḥalaḫnāküm ezvācen. Ve ce’alnā nevmeküm sübāten. Ve ce’alne’l-leyle libāsen. Ve ce’alne’n-nehāre me’āşen”⁷⁶ (F. 49)

Fotoğraf 49 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası kuşak yazısı - C1

⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Nebe’,78/1-11.

C1) “Fî halkı’s-semāvāti ve’l-‘arḍ. Rabbenā mā ḥalâkte hâzâ bâtıla. Sübhâneke feḳınâ ‘azâbe’n-nâr.⁷⁷ Ricālün lā tülhîhim ticâratün velâ bey’un ‘an zıkrı’llâhı ve iḳâmi’s-şalâti ve itâ’i’z-zekâti”⁷⁸ (F. 49)

C2) “Ve yetefekkerüne fî halkı’s-semāvāti ve’l-‘arḍ, rabbenā mā ḥalâkte hâzâ bâtıla, şadaḳa’llâhü’l-‘azîm” (F. 50)

Fotoğraf 50 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası kuşak yazısı - C2

C3) “Ve beneynâ fevḳaküm seb’an şidādâ. Ve ce’alnâ sirâcen vehhâcen. Ve enzelnâ mine’l-mu’şirâti ma’en seccâcen. Linuḥrice bihî ḥabben ve nebâten. Ve cennâtin elfâfen. İnnē yevme’l-faşli kâne mîḳâten. Yevme yunfeḳu fî’s-şûri fete’tüne efvâcen. Ve futiḥati’s-semâ’u fe-kânet ebvâben. Ve suyirati’l-cibâlu fe-kânet serâben” (F. 51)

C3) “Yehâfüne yevmen teteḳallebü fihî’l-ḳulübü vel ebşâr. Ellezîne yezkürüna’llâhe ḳıyâmen ve ḳu’üden ve ‘alâ cünübihim ve yetefekkerüne fî halkı’s-semāvāti ve’l-‘arḍ. Rabbenā mā ḥalâkte hâzâ bâtıla, sübhâneke feḳına ‘azâbe’n-nâr. Rabbenā inneke men tüdḥılı’n-nâra fe ḳad aḥzeyteh, ve mā li’z-ẓâlimîne min enşâr”⁷⁹ (F. 51)

⁷⁷ *Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân, 3/191.*

⁷⁸ *Kur’ân-ı Kerîm, Nûr, 24/37.*

⁷⁹ Yazılarda onarım esnasında hatalar yapılmıştır. Âli İmran Süresi’ndeki “fekad” ve “ahzeyteh” kelimeleri yer değiştirilerek “ahzeyteh”, “fekad” şeklinde yanlış yazılmıştır.

Fotoğraf 51 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası kuşak yazısı - C3

C4) “Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm, İnnæ fî ḥalkı’s-semâvâti ve’l-’arḍı v’ aḥtilâfi’l-leyli ve’n-nehâri le-âyâtin li’ûli’l-elbâb. Ellezîne yezkürüna’llâhe kıyâmen ve ku’üden ve ‘alâ cünûbihim” (F. 52)

Fotoğraf 52 - Edirne Eski Câmii (1414) 6. kubbe - eksedralar arası kuşak yazısı - C4

Anlamı:

C1) “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken”

C2) “Birbirlerine neyi soruyorlar? Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi (mi)? Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler. Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı? Sizleri (erkekli-dişili) eşler halinde yaratık. Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık”

C2) “Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.

C2) “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alış verişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O’nu tespih ederler”

C3) “Ve Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, derler”

C4) “Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik. Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık. Taneler, bitkiler, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık. Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir. Bu, sûra üfürüleceği gün gerçekleşir ve siz bölük bölük gelirsiniz. Gök açılır ve kapı kapı olur. Dağlar yürütülür”

Doğu-batı aksında olan kemer yüzeylerindeki hatlar ise limonküfü zemin üzerinde celf sülüsle yazılmış, boşluklara tamamen yenilenmiş hatâyîler ilâve edilmiştir. Kuzey-güney aksındaki kemer dış yüzeylerinde bulunan bu kûfî ve sülüs yazı kartuşlarının çevreleri helezoni rûmîlerle bezenmişken, yazı kartuşlarının araları devrinin özelliği olan ve farklı renklerle örülmüş düğüm motifleri ile birbirlerine bağlanmıştır. (F. 73) Hattatın imzası yoktur.

Yedinci Kubbe: Kubbelerdeki son yazı kuşağı, câminin güneybatı kubbe eteğinde bulunmaktadır. Zemin rengi üzerinde sadece dış hatları belirtilmiş, kenarları tahrir edilmiş, sülüs hatlı Hadîs-i Şerîf’in yer aldığı yazı kuşağı, daha önce incelediğimiz 5.kubbe’de bulunan hattın benzeridir. Celi sülüs istifli yazıdaki harflerin gözleri siyah renkle doldurulmuştur.

Hadîs-i Şerîf’in metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

قَالَ النَّبِيُّ أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ.

Okunuşu:

“Kâle’n-nebî, efđalü’z-zikri, Lâ ilâhe illâllah, ve efđalü du‘â Elĥamdülillâh”⁸⁰ (F. 53)

Anlamı:

Peygamber (S.A.V) buyurdular ki; “En faziletli zikir, La ilahe illallah ve en faziletli dua Elĥamdülillâh”, demektir.

⁸⁰ Nesai ve İbn-i Hıbban, Sahih, III,126.

Fotoğraf 53 - Edirne Eski Câmii (1414) 7.kubbe - kuşak yazıtı

Câminin Duvar Yüzeylerinde Bulunan Yazılar

Konunun başında söylediğimiz gibi, kubbelerde yer alan yazıların daha fazlası fil paye ve duvar yüzeylerinde bulunmaktadır.

Duvar yüzeylerinin ve fil payelerin doğu, kuzey, batı ve güney yüzeylerinde farklı ebatlarda celi sülüs, celi muhakkak, celi talik ve kûfî tarzında çeşitli yazılar bulunmaktadır. Hatta fil paye yüzeylerinde câmi, minare şekilleri içeren resmedilmiş yazılar dahi görülmektedir. Duvar yüzeylerinde bulunan İsm-i Celâl ve İsm-i Nebî'nin ardından, tuğra istifli yazılar ve büyük "vav" harfleri şüphesiz en dikkat çekenlerdir. Eski Câmî'nin güney ve batı duvar yüzeylerinde gördüğümüz bu "vav" harfleri zahirinden öte, işaret ettiği remzler açısından önemli görülmüş ve bu yüzden Eski Câmî, Bursa Ulu Câmii gibi pek çok câminin duvarlarını süslemiştir. "Vav" harfi tek, çift, müsennâ ve murabba gibi pek çok çeşidi ile yazılmıştır. "Vav" harfinin ebced hesabında rakam değeri altıdır. Karşılıklı yazılan iki vav harfi iki adet altı rakamını yani altmışaltıyı gösterir. Bu sayı, "Allah" lafzının ebced hesabındaki toplam rakamsal değeridir. Allah adı diğer Esmâ-i Hüsnâ'yı temsil ettiğinden en büyük isimdir. Bazı tasavvuf ehline "İsm-i Âzam" olarak da kabul edilmiştir.

Çifte vav, yine ebced hesabı ile on iki sayısına karşılık gelirken, on iki rakamı da on iki imama işaret olarak görülmektedir. Karşılıklı dört vav harfi ise, bir nasihat teşkil eden "ittekul vavât" sözüne atfen yazılmıştır. Hadîs-i Şerîf gibi görülen ancak müteber hadis kitaplarında yer almayan bu söz, birçok mimari eserde bulunmaktadır.⁸¹ "vav" harfi ile başlayan ve "vakıf, vekâlet, vesayet ve velayet"⁸² kavramlarını ifade eden bu sözü, kelâm-ı kibar olarak değerlendirmek en doğrusudur.

Diğer taraftan İslâm tarihinde önemli yeri olan ve "Aşere-i Mübeşşere", yani cennetle müjdelenmiş on kişi olarak tanımlanan sahabe isimleri de hem duvar, hem de fil paye yüzeylerinde yer almaktadır. Söz konusu cennetle müjdelenen bu on kişinin ilk dört ismi, raşit halifeler olarak bildiğimiz Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Bu önemli şahsiyetlerin isimleri, İsm-i Celâl ve İsm-i Nebî'nin ardından hemen hemen tüm

⁸¹ TATLI, Bekir, *Mimari Hadisleri*, Ankara 2012, s.389.

⁸² ÖZCAN, Ali Rıza, "Müsennâ Yazılar" *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.214.

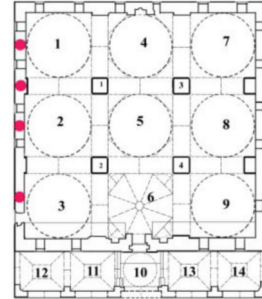
câmilerimizde bulunmaktadır. Diğerlerine göre daha meşhur olmaları, şüphesiz halifelik görevi yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu isimler harim içerisindeki dört fil payeden kuzey yöndeki ikisinin farklı yüzeyine işlenmiştir. Ebubekir ve Ömer isimleri fil payelerin doğu ve batı yüzeylerinde karşılıklı yer alırken, Osman ve Ali isimleri de fil payelerin kuzey yüzeylerinde görülmektedir.

Talha b. Ubeydullah – Zübeyr b. Avvam'ın ismi doğu duvar yüzeyinde, Saîd b.Zeyd - Sa'd b.Ebi Vakkas ve Abdurrahman İbn Avf'ın isimleri kuzey duvarın sağ ve sol kısmında, “Ebû Ubeyde b. El-Cerrâh”ın ismi ise batı duvar yüzeyinde bulunmaktadır. Buradaki yazılar celi sülüs istifli ve dairevi formdadır.

Böylece, kubbelerin ardından câmi harimindeki yazılar hakkında genel bir değerlendirme yaptıktan sonra, doğu duvar yüzeyinden başlayarak, sırasıyla kuzey, batı ve güney duvar yüzeylerindeki yazıları metinleri, okunuşları ve anlamlarıyla birlikte detaylıca inceleyebiliriz.

Câmi Harim Doğu Duvar Yüzeyi

Duvar yazılarında en çok yoğunluk şüphesiz doğu duvar yüzeyinde bulunmaktadır. Sıva üzerine uygulanmış celi sülüs, celî muhakkak yazıların bulunduğu bu duvarda yazılar tablolar halinde. Besmele celî muhakkak tarzında yazılırken diğer yazılar celî sülüs tarzında yazılmıştır. “Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir” hadîsi-i şerîf'i siyah zemin üzerine negatif yazılmıştır. “Benim şefaati, ümmetinden büyük günah işleyenlerdir” hadîsi ise tuğra tarzında uygulanmıştır.

Talha b. Ubeydullah – Zübeyr b. Avvam isimleri de yine doğu duvar yüzeyinde bulunan dairevî formda celi sülüs istifli yazılardır.

Doğu duvar yüzeyinde incelediğimiz bu istiflerin metinleri, okunuşları ve anlamları şöyledir:

- (1) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
- (2) الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْأَجْرَةِ
- (3) عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ
- (4) إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ
- (5) قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- (6) شَفَاعَتِي لِأَهْلِ كِبَائِرٍ مِنْ أُمَّتِي
- (7) مَقَامِ حَاجِي بَيْرَامِ وَلِي
- (8) طَلْحَةَ - زُبَيْرِ

Okunuşu:

1) “Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm” (F. 54)

Fotoğraf 54 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. kubbe kemeri duvar yüzeyi - doğu

2) “E’d-dünyā mezra‘atü'l-āhireti”⁸³ (F. 55)

Fotoğraf 55 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. ve 2. kubbe duvar paye yüzeyi - doğu

⁸³ Hz. Peygamber’in bir hadisi olduğuna dair bir bilgi yoktur (TATLI, Bekir, *Mimari Hadisleri*, Ankara 2012,s.284).

3) “Ulemā’ü ümmetī ke’enbiyā’i benī İsrā’il”⁸⁴ (F. 56)

Fotoğraf 56 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. ve 2. kubbe duvar paye yüzeyi - doğu

4) “İnnemā yaḥşallāhu min ‘ibādihî’l-‘ülemā”⁸⁵ (F. 57)

Fotoğraf 57 - Edirne Eski Câmii (1414) 1. ve 2. kubbe duvar paye yüzeyi - doğu

⁸⁴ Hadis gibi görünse de gerçekte aslı ve alâkası yoktur (TATLI, Bekir, *Mimari Hadisleri*, Ankara 2012,s.178).

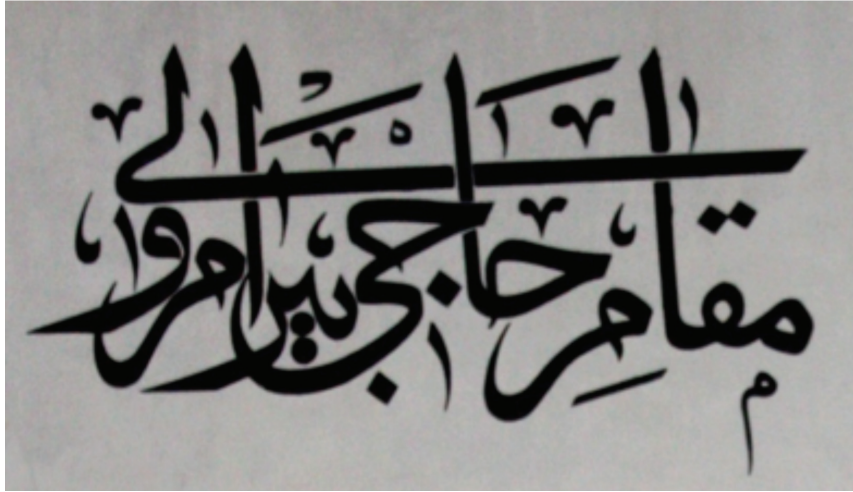
⁸⁵ *Kur’ân-ı Kerim*, Fatır Sûresi,35/28.

- 5) “Kāle’n-nebiyyü şallā’llāhü ‘aleyhi ve sellem” (F. 58)
5) “Şefā’ati li ehli kebā’iri min ümmetī”⁸⁶ (F. 58)

Fotoğraf 58 - Edirne Eski Câmii (1414) 2. kubbe kemeri duvar yüzeyi - doğu

- 6) “Maqām-ı Hâcî Bayrām-ı Velî” (F. 59)

Fotoğraf 59 - Eski Cami 2. kubbe kemeri duvar yüzeyi -doğu

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Sünnet 23.

7) “Talha – Zübeyr” (F. 60)

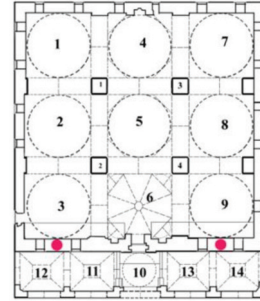
Fotoğraf 60 - 3. kubbe kemeri -doğu

Anlamı:

- 1) “Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla”
- 2) “Dünya ahretin tarlasıdır”
- 3) “Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl’in peygamberleri gibidir”
- 4) “Kulları içinde Allah’tan ancak âlimler korkar”
- 5) “Nebi (s.a.v) buyurdu ki;”
- 5) “Benim şefaetim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir”
- 6) “Hacı Bayrâm-ı Velî’ nin makamı”
- 7) “Talha b. Ubeydullah – Zübeyr b. Avvam”⁸⁷

Câmi Harim Kuzey Duvar Yüzeyi

Câminin kuzey duvar yüzeyinde çok fazla yazı yoğunluğu yoktur. Sadece sağ ve sol köşelerde müdevver istifli aşere-i mübeşşereden Saîd b. Zeyd - Sa’d b. Ebî Vakkas ve Abdurrahman İbn Avf’ın isimleri mevcuttur. Diğer istiflerle aynı tarzda uygulanmıştır.

⁸⁷ İlk müslümanlardan ve Aşere-i Mübeşşere 'den olan sahabeler.

Kuzey duvar yüzeyinde celî sülüs istifli yazıların metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

سَعِيد - سَعْد (1)

Okunuşu:

عَبْدُ الرَّحْمَنِ (2)

1) “Sa’id”- “Sa’d” (F. 61)

Fotoğraf 61 - 3. kubbe kemeri duvar yüzeyi – kuzey

2) “Abdu’r-raḥmān” (F. 62)

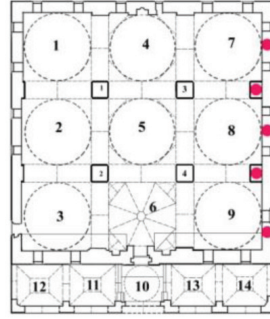
Fotoğraf 62 - 9. kubbe kemeri duvar yüzeyi - kuzey

Anlamı:

- 1) “Saîd b.Zeyd - Sa’ d b.Ebî Vakkas”
- 2) “Abdurrahman İbn Avf”⁸⁸

Câmi Harim Batı Duvar Yüzeyi

Batı duvar yüzeyindeki celî sülüs müsennâ “vav” ile çok büyük ebatta yazılmış olan İsm-i Celâl hattı oldukça dikkat çekmektedir. Peygamber Efendimiz’in ismi olan “*Mustafa*” yazısı, tuğra tarzında, celî divanî yazıyla istiflenmiştir. Yine bu duvarda bulunan müsennâ “*Ya Fettâh*” istifi de oldukça muntazamdır. Duvar yüzeylerinde yer alan “vav” konusuna daha önce değinmiştik.

Batı duvarında bulunan yazıların metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

- (1) أَبِي عُبَيْدَةَ
- (2) يَا فَتَّاحُ
- (3) وَ
- (3) مَا شَأْنُ اللَّهِ
- (3) تَوَكَّلْتُ بِمَغْفِرَةِ الْمُهِمِّينِ هُوَ الْعَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ
- (4) مُصْطَفَى
- (5) اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ مَشَى اللَّهُ

⁸⁸ İlk müslümanlardan ve Aşere-i Mübeşşere 'den olan sahabeler.

Okunuşu:

- 1) “Ebā ‘Ubeyde” (F. 63)

Fotoğraf 63 - 9. kubbe kemeri duvar yüzeyi - batı

- 2) “Yā Fettāh” (F. 64)

Fotoğraf 64 - 8. ve 9. kubbe duvar paye yüzeyi -batı

- 3) “Vav” (F. 65)
- 3) “Māşāallah” (F. 65)

Fotoğraf 65 - 8. kubbe kemeri duvar yüzeyi -batı

- 3) “Tevekkeltü bimağfirati'l-Müheymini Hüve'l- ğafûru Zü'r-raḫmeti” (F.66)

Fotoğraf 66 - 8. kubbe kemeri duvar yüzeyi-batı

4) “Muştafā” (F. 67)

Fotoğraf 67 - 7. ve 8. kubbe duvar paye yüzeyi - batı

5) “Allāh celle celālühü māşāallah” (F. 68)

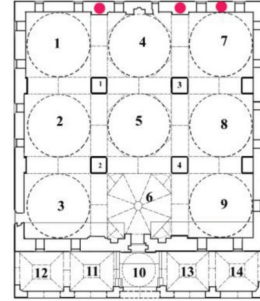
Fotoğraf 68 - 7. kubbe kemeri duvar yüzeyi - batı

Anlamı:

- 1) “Ebû Ubeyde b. El-Cerrâh”⁸⁹
- 2) “Ey en âdil hüküm veren iyilik kapılarını açan”
- 3) “Allah diledi de, oldu”
- 3) “Müheymîn olan Allah’ın mağfiretine dayanıp güvendim ki O, Gafûr’dur, rahmet sahibidir”
- 5) “Şanı yüce olan Allah”

Câmi Harim Güney Duvar Yüzeyi

Güney duvar yüzeyinde İsm-i Celâl ve İsm-i Neb-i Nebî gibi celf sülüs istifli yazılar, adından da anlaşılacağı gibi büyük ebatlarda yazılmıştır. Farklı zamanlarda yazılan bu yazıların, önceki ve sonraki uygulamaları birlikte gösterilmiştir. Bu konuya ait bilgileri daha önce bahsetmiştik. Söz konusu yazılara ilâve edilen ve tesbihât içeren yazılar, küçük ebatla dikdörtgen form içerisine sülüs hatla tablo şeklinde yazılmıştır. Yazılar beyaz renkli sıva üzerine, siyah renkle uygulanmıştır.

Güney duvar yüzeyindeki yazıların metinleri, okunuşları ve anlamları şöyledir:**Metni:**

- (1) اللَّهُ وَاحِدٌ.
- (1) سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.
- (2) اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ - مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.
- (3) مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.
- (3) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

⁸⁹ İlk müslümanlardan ve Aşere-i Mübeşşere'den olan sahabe

Okunuşu:

- 1) “Allāh-Vāhid”⁹⁰ (F. 69)

Fotoğraf 69 - 7. kubbe kimeri duvar yüzeyi-güney

- 1) “Sübḥāna’llāhi ve’l-ḥamdülillāhi velā ilāhe illa’llāhu vallāhu ekber velā ḥavle velā kuvvete illā bi’llāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīm” (F. 70)

Fotoğraf 70 - 7. kubbe kimeri duvar yüzeyi levha-güney

⁹⁰ Rıfat Osman, “Allah - Vahid” yazısının Abdullah Vefâî’nin hattı olduğunu, ancak onarımlar esnasında keskinliğini kaybettiğini söyler (Rıfat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.64).

2) “Allāh celle celāluhū” - “Muḥammed Resūlu’llāh” (F. 71)

Fotoğraf 71 - 4. ve 7. kubbe duvar yüzeyi – güney

3) “Muḥammed Resūlu’llāh” (F. 72)

Fotoğraf 72 - 1. ve 4. kubbe duvar yüzeyi – güney

3) “Lā ilāhe illā’l-lāhü vaḥdehü lā şerîke leh, lehü’l-mülk ve lehü’l-ḥamd ve hüve ‘alā külli şey’in ḳadîr” (F. 72)

Anlamı:

1) “Allah birdir”

1) “Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur Allah’tan başka ilâh yoktur Allah en büyüktür. Güç ve kuvvet ancak şanı yüce Allah’a mahsustur”

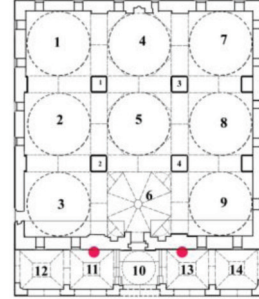
2) “Şânı büyük Allah,” - “Muhammed Allah’ın elçisidir”

3) “Muhammed Allah’ın elçisidir”

3) “Allah’tan başka ilâh yoktur. Onun ortağı da yoktur. Mülk onun, hamd onadır. O’ her şeye kâdirdir”

Câmi Son Cemaat Mahalli Güney Duvar Yüzeyi Yazıları

Câmi Son Cemaat Mahalli Güney Duvar Yüzeyi Yazıları Son cemaat mahallinin güney yüzeyinde celi sülüs istifli “İsm-i Celâl” ve “İsm-i Neb-î” yazıları Bursa ve Edirne câmilerinde görülen dış cephe kalem işi yazı uygulaması örneklerindedir. Taş malzeme üzerine siyah renkle tatbik edilmiştir. Girişin sağ tarafında İsm-i Celâl, sol tarafında ise İsm-i Nebî yer almaktadır. Yazılar oldukça büyük boyutta taş üzeri kalem işi olarak uygulanmıştır.

Son cemaat mahallinin güney yüzeyindeki yazıların metni ve okunuşları şöyledir:

Metni:

الله (1)

محمد (2)

Okunuşu:

1) “Allah” (F. 73)

Fotoğraf 73 - Son cemaat mahalli duvar yüzeyi yazıları

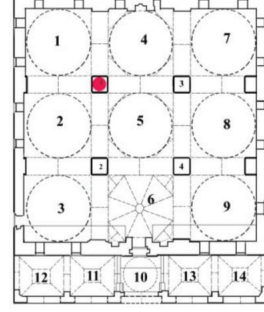
2) “Muhammed” (F. 74)

Fotoğraf 74 - Son cemaat mahalli duvar yüzeyi yazıları

Câminin Fil Paye Yüzeylerinde Bulunan Yazıları

Birinci Fil Paye: Harimin güneydoğu istikâmetinde bulunan bu fil payenin dört yüzeyinde farklı istif ve türde yazılar mevcuttur. Bunlardan doğu yüzeyindeki müsenna “Ya Hâdî” celî sülüs istifle, kuzey yüzeydeki “Ya Ğaffar”, batı yüzeydeki Hadîs-i Şerîf ve güney yüzeydeki “Ya Hannân” celî sülüs istifle, taş zemin üzerine siyah renkle yazılmıştır. Doğru yüzeydeki “salavât” celî divani istifle, güney yüzeydeki “tesbihat duası” ise kûfi istifle, taş zemin üzerine siyah renkle negatif olarak uygulanmıştır.

Birinci fil payenin doğu yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(1) يا هادي

(1) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تُنَجِّنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ الْاَحْوَالِ وَالْاَفَاتِ وَ تَقْضِيْ لَنَا بِهَا جَمِيعَ الْحَاجَاتِ وَ تُطَهِّرُنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ السَّيِّئَاتِ وَ تَرْفَعُنَا بِهَا عِنْدَكَ اَعْلٰى الدَّرَجَاتِ وَ تُبَلِّغُنَا بِهَا اَفْصٰى الْغَيَاتِ مِنْ جَمِيعِ الْخَيْرَاتِ فِي الْحَيٰتِ وَ بَعْدَ الْمَمَاتِ.

Okunuşu:

1) “Yâ Hâdî” (F. 75)

Fotoğraf 75 - 1. fil paye yüzeyi - doğu

1) “Allāhümme şalli ‘alā Seyyidinā Muḥammedin salāten tūncinā bihā min‘cemī’i’l-ehvālī ve’l-āfāt“. “ Ve taqđī lenā bihā cemī’a’l-ḥācāt ve tutaḥḥirunā bihā mincemī’i’s-seyyi’āt ve terfe’unā bihā ‘a’la’d-deracāt ve tubelligunā bihā aqşa’l-ğāyāt min cemī’i’l-ḥayrāti fi’l-ḥayāti ve ba’del-memāt ” (F. 75)

Anlamı:

1) “Ey hidayet eden, doğru yolu gösteren”

1) “Ey İlâhımız! Efendimiz Muhammed’e, mübarek nesline ve ehl-i beytine salât eyle. Öyle bir salât ile ki, bizi onun hürmetine her türlü tehlike ve afetten kurtar. Onun bereketine bütün ihtiyaçlarımızı gider. Onun vesilesiyle bizi günahlarımızın kirlerinden temizle. Onun şerefine bizi en yüksek derecelere çıkar. Gerek hayatta iken, gerekse öldükten sonra bizi hayırlı işlerde varılabilecek en uç noktalara ulaştır”

Birinci Fil payenin kuzey yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

2) يَا غَفَّارُ

Okunuşu:

2) “Yā Ğaffār” (F. 76)

Fotoğraf 76 - 1. fil paye yüzeyi - kuzey

Anlamı:

2) “Ey günahları çokça bağışlayan”

Birinci fil payenin batı yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

3) أَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

3) نَمَقَهُ نَقْشِي السَّيِّدِ مُصْطَفَى ١٢٠٩

Okunuşu:

3) “El ulemāu,veresetü'l- enbiyâ” (F. 77)

3) “Nemegahū naqşî es-Seyyit Muştafa-1209” (F. 77)

Fotoğraf 77 - 1. fil paye yüzeyi - batı

Anlamı:

3) “Âlimler, peygamberlerin varisleridir”

3) “Nakşi Seyyid Mustafa 1209 yılında yazdı”

Birinci fil payenin güney yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(4) يَا حَنَّانُ - اللَّهُ

(4) لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ.

(4) حَرَّرَهُ الْفَقِيرُ حَسَنُ حَوَاجِ جَزَائِرِي جَارِي وَالْعَصَلِ التَّبْرِيْزِي.

Okunuşu:

4) “Yā Ḥannān”, “Allah” (F. 78)

4) “Lā ilāhe illā ente sübhāneke innī küntü mine’z-zālimīn” (F. 78)

4) “Ḥarrarahū el-faķīr Ḥasan Ḥāce Cezā’irī cārī ve’l-aşl et-Tebrīz”⁹¹ (F. 78)

Fotoğraf 78 - 1. fil paye yüzeyi - güney

Anlamı:

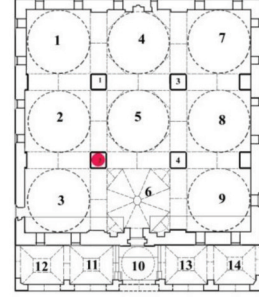
4) “Ey Rahmetlerin en lâtîf cilvesini gösteren”

4) “Senden başka hiçbir ilâh yoktur, sen bütün noksanlıklardan münezzehsin, muhakkak ki ben nefsiime zulm edenlerden oldum”

4) “Cezayirli Hasan Hoca tarafından yazılmıştır”

⁹¹ Hasan Hoca Cezâîrî imzası bulunan bu fil payedeki yazıların bir kıymetinin olmadığı belirtilmektedir. (Rıfat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, Ankara 1999, s.64).

İkinci Fil Paye: Harimin kuzeydoğu istikâmetinde yer alan bu fil payenin doğu yüzeyindeki müsenna “Ya Burhân” kuzey yüzeydeki “Osman”, müsennâ celi sülüs istifle, batı yüzeydeki “Ömer” ve güney yüzeydeki “Ya Deyyân” celi sülüs istifle taş zemin üzerine siyah renkle yazılmıştır. Doğu yüzeydeki “tesbihât” celi divânî istifle, güney yüzeydeki “tesbihât” ise kûfi istifle taş zemin üzerine siyah renkle negatif olarak uygulanmıştır. Bu yazı, aynı zamanda resimli yazı olarak tasarlanmış, harflerden câmi ve minare resimleri yapılmıştır.

İkinci fil payenin doğu yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

يَا بُرْهَانَ (1)

Okunuşu:

1) “Yā Burhān” (F. 79)

Fotoğraf 79 - 2. fil paye yüzeyi - doğu

Anlamı:

1) “Ey kullarına delil gösteren, varlığına her şey delâlet eden”

İkinci fil payenin kuzey yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(2) عُمَانُ ذِي الثُّورَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

Okunuşu:

2) “Osmān-ı Zî'n-nüreyn razıya'llāhu ‘anh” (F. 80)

Fotoğraf 80 - 2. fil paye yüzeyi - kuzey

Anlamı:

2) “İki nur sahibi Osman, Allah ondan razı olsun”

İkinci fil payenin batı yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(3) عَمْرُ الْفَارُوقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

(3) سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ صَدَقَ

اللَّهُ الْعَظِيمِ وَتَلَّعَ رَسُولَهُ النَّبِيَّ الْكَرِيمِ

Okunuşu:

- 3) “Ömerü'l-Fâruk razîya'llâhu ‘anh” (F. 81)
- 3) “Sübhâna'llâhi ve'l-ğamdüli'llâhi velâ ilâhe illa'llâhu vallâhu ekber velâ ħavle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm, şadaka'llâhü'l- 'azîm ve belleğa rasûlühü'n-nebiyyü'l-kerîm” (F. 81)

Fotoğraf 81 - 2. fil paye yüzeyi - batı

Anlamı:

3) “Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. İhtiyaçları gideren ve zararları yok eden yüce ve güçlü olan ancak Allah'tır. Yüce olan Allah şüphesiz doğru söylemiştir. Onu kerim olan Peygamberimiz (a.s) bize ulaştırmıştır”

İkinci fil payenin güney yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(4) يَا دَيَّانُ

(4) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ اَلْعَظِیْمِ صَدَقَ اللّٰهُ مَوْلَانَا

Okunuşu:

4) “Yā Deyyān” (F. 82)

4) “B’ismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm. Lā ḥavle velā kuvvete illā bi’llāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīm, şadaḳa’llāhü mevlānā el-‘azīm” (F. 82)

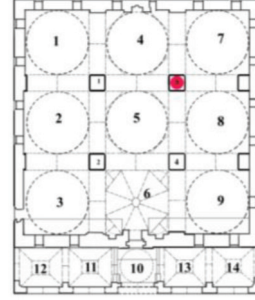
Fotoğraf 82 - 2. fil paye yüzeyi - güney

Anlamı:

4) “Ey hüküm veren, hesaba çeken, zelil eden”

4) “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla”, “Yüce ve büyük Allah’tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur”, “Yüce Mevla’mız Allah, şüphesiz doğru söylemiştir”

Üçüncü Fil Paye: Harimin güneybatı istikâmetinde yer alan fil payenin doğu yüzeyindeki “Ya Settâral uyûb...” celi tâlik istifle, kuzey yüzeydeki “Bilâl-i Habeşî”, celi sülüs istifle, batı yüzeydeki “Hadîs-i Şerîf” tuğra istifle, güney yüzeydeki “Hû” celi sülüs istifle taş zemin üzerine siyah renkle yazılmıştır.

Üçüncü fil payenin doğu yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(1) يَا سَتَّارَ الْغُيُوبِ، يَا غَفَّارَ الذُّنُوبِ

Okunuşu:

1) “Yâ settâral ‘uyûb, ya ğaffâr ez - zünüb” (F. 83)

Fotoğraf 83 - 3. fil paye yüzeyi - doğu

Anlamı:

1) “Ey ayıpları örten, Ey günahları affeden”

Üçüncü fil payenin kuzey yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(2) بِلَالِ حَبَشِي

Okunuşu:

2) “Bilâl-i Habeşî” (F. 84)

Fotoğraf 84 - 3. fil paye yüzeyi - kuzey

Anlamı:

2) “Bilâl-i Habeşî”

Üçüncü fil payenin batı yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(3) شَفَاعَتِي لِأَهْلِ كَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي

Okunuşu:

3) “Şefâ‘ati li-ehli kebâ’iri min ümmetî”⁹² (F. 85)

Fotoğraf 85 - 3. fil paye yüzeyi - batı

⁹² Buhârî, Rikak, 51.

Anlamı:

3) “Benim şefaetim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir”

Üçüncü fil payenin güney yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

هو (4)

Okunuşu:

4) “Hüve” (F. 86)

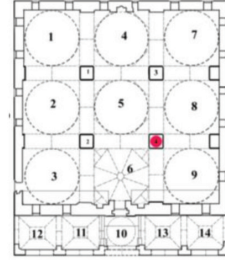
Fotoğraf 86 - 3. fil paye yüzeyi - güney

Anlamı:

4) “O” (Allah)

Dördüncü fil Paye: Harimin kuzeybatı istikâmetinde yer alan fil payenin doğu yüzeyindeki “Ebû Bekir” celî sülüs istifile, kuzey yüzeydeki “Ali”, ve batı yüzeydeki “Ya Alîm” müsennâ celî sülüs istifile ve güney yüzeydeki “Ya Subhân” celî sülüs istifile taş zemin üzerine siyah renkle yazılmıştır. Doğru yüzeydeki “Tehassantü duası” celî divâni istifile, güney yüzeydeki “tesbihat” ise kûfi istifile, taş zemin üzerine siyah renkle negatif olarak uygulanmıştır. Yazıların altında Hattat Hayri imzası vardır.

Dördüncü fil payenin doğu yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(1) أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

(1) تَحَصَّنْتُ بِذِي الْمُلْكِ وَمَلَكُوتِ وَاعْتَصَمْتُ بِذِي الْعِزَّةِ وَالْعِزَّةِ وَالْكَبْرِيَاءِ وَالْجَبْرُوتِ وَتَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَنَامُ وَلَا يَمُوتُ رَبِّي اللَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاحِدٌ لَا ثَانِي لَهُ فَرُدُّ لَا مِثْلَ لَهُ وَلَا نَدَّ لَهُ.....

Okunuşu:

1) “Ebübekir e’ş-Şiddîk ra’ziya’llâhu ‘anh” (F. 87)

1) “Tehassantü bizi’l-mülkü ve’l-melekütü ve’taşamtü bizi’l-‘izzeti ve’l-‘azameti ve’l-kibriyâ-i ve’l-ceberruti ve tevekkeltü ‘ale’l-ḥayyi’l-lezî lâ yenâmu velâ yemût. Rabbiya’llâhu lâ şerîke lehü vâhidün lâ şâniye lehü ferdün lâ mişle lehü. Velâ nidde lehü.....” (F. 87)

Fotoğraf 87 - 4. fil paye doğu yüzeyi - doğu

Anlamı:

1) “Ebu Bekir Sıddık” Allah ondan razı olsun”

1) “Mülk ve melekûtun sahibine sığındım, izzet, azâmet, Kibriya ve ceberut sahibine (Allah) tutundum, uyumayan ve ölmeyen diriye (Allah’a) güvendim, Rabbim Allah’tır, O’nun ortağı yoktur, O, birdir, ikincisi yoktur, O, tektir, benzeri yoktur,.....O’nun dengi, benzeri yoktur,.....” yazının devamı okunamadı.

Dördüncü fil payenin kuzey yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(2) عَلِيٍّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

Okunuşu:

2) “Ali “ kerrema’llāhu veche-raziya’llāhu ‘anh” (F. 88)

Fotoğraf 88 - 4. fil paye kuzey yüzeyi - kuzey

Anlamı:

2) “Allah vechini –yüzünü- mükerrem (şerefli) kılsın, Allah ondan razı olsun”

Dördüncü fil payenin batı yüzeyindeki yazının metni, okunuşu ve anlamı şöyledir:

Metni:

(3) يَا عَلِيمُ الْإِلَهِي وَارْ بِحَقِّ دَارِي بَقَايَه شَفِيعُ أَوْلَه مُحَمَّدُ مُصْطَفَى

Okunuşu:

3) “Yā Alīm, ilāhi, var bi ḥaqqı dāri bekāya, şefī’ ola Muḥammed Muştafā (F. 89)

Fotoğraf 89 - 4. fil paye batı yüzeyi - batı

Anlamı:

3) “Ey, Sınırsız yüce olan, Muhammed Mustafa’yı şefaatchi eyle”

Dördüncü fil payenin güney yüzeyindeki yazıların metni, okunuşu ve anlamları şöyledir:

Metni:

(4) يَا سُبْحَانَ

(4) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ صَدَقَ اللَّهُ مَوْلَانَا الْعَظِيمِ كَتَبَهُ خَيْرِي

Okunuşu:

4) “Yā Sübhān” (F. 90)

4) “Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm,Lā ilāhe illā hüve rabbü’l-‘arşi’l-kerīm,⁹³
şadaқа’llāhu mevlānā el-‘azīm”, *Ketebehü Hayrî*, (F. 90)

Fotoğraf 90 - 4. fil paye güney yüzeyi – güney

Anlamı:

4) “Ey kusurun, eksikliğin her türüsünden her derecesinden münezzeh olan”

4) “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla. Arş-ı kerimin mâliki Allah’tan başka ibadete layık hiçbir ilâh yoktur, Yüce Mevlâ’mız Allah, doğru söyledi”. Hattat; Hayrî⁹⁴

“Eski Câmî’nin yazısı” sözüyle meşhur olan Eski Câmî, günümüzde restore edilmiş bir şekilde ibadete açıktır. Câmî, yazısı ve tezyînâtının dışında bir takım özelliklere de sahiptir. Daha önce bahsettiğimiz gibi ulu câmî tipinde yapılan câminin aynı zamanda bir külliye

⁹³ *Kur’ân-ı Kerîm*, Mü’minûn, 23/116.

⁹⁴ Bu yazıda da daha önce bahsetmiş olduğumuz Hattât Hayrî’nin imzası bulunmaktadır.

olarak kurulduğu ve Edirne’de kurulan ilk medresenin de Eski Câmî Medresesi olduğu bilinmektedir⁹⁵. Câmide devrinin imkânları nispetinde câmî cemaati için kolaylık ve güzellik sağlayan uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri, câmî önünde bulunan şadırvanın abdest musluklarından kış mevsimlerinde sıcak su akıtılmasıdır. Bir diğeri namaz vakitlerinde güzel koku sağlanması amacıyla saf aralarının çiçeklerle donatılmasıdır. Söz konusu bu uygulamalar insan temelli bir medeniyetin ortaya koyduğu gerçeklerdir.

Mimarî ve sosyal yeniliklerinin yanında, geçmişten gelen ve bugünde gözlemlenen bir başka konu, Beşir Çelebinin anlatımlarında da gördüğümüz gibi, câmîye özel bir kutsiyetin izafe edilmesidir. Bunda etkin olan güç, elbette Kâbe’den getirilen ve mihrabın yan yüzeyine monte edilmiş olan Rûkn-i Yemânî taşıdır.⁹⁶ (F. 29) Hatta *câminin dört fil payesinin ikisinde “Ya Mennân (ihşanı bol)”, “Ya Deyyân (herkese hakkını veren)”* isimleri yer alır⁹⁷ ki, bu isimler aynı zamanda Kâbe’nin içindeki direklerin ismidir. Muhtemelen Kâbe’ye nispetle bu isimler fil payeler üzerine yazılmıştır.

Bir başka sebep ise Hacı Bayram-ı Veli’nin hatırasıdır. Hacı Bayram-ı Veli Edirne’de bulunduğu dönemde vaktinin çoğunu Eski Câmide ibadet etmekle geçirdiği, itikâfa girdiği, câmide yaptığı vaaz ve nasihatlerle halkı bilgilendirdiği bilinmektedir. Cemaate vaazlarını yaptığı söylenen kürsü halen câminin bir köşesinde teberrüken muhafaza edilmektedir. (F. 91)

Fotoğraf 91 - Hacı Bayram-ı Veli’ye ait olduğu söylenen kürsü

⁹⁵ TAŞ, Aziz Nazmi Şakir- *Adrianopoli’den Edirne’ye Edirne ve Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu XIV XVI. Yüzyıl*, İstanbul 2009, s.77.

⁹⁶ ÇENGELCİ, Yusuf, Karabıyık, “*Edirne’de Tarihi Eserler, Mimâr Sinan ve Selimiye*”, Edirne 2008, s.63.

⁹⁷ Eyüp Sabri Paşa, *Mir’ât-ı Mekke*, İstanbul 1301-1305, s. 484;

KÜÇÜKAŞÇI, M. Sabri, <http://video.haberturk.com/haber/video/kabenin-icinde-gezinti/44913>.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZOĞLU, A. Sacit, “Türk Mimârisinde Hat Sanatı” *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.181-198.
- ASLANAPA, Oktay, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl)*, Ankara 1977.
- ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimârisi Orhan Gazi’den Başlayarak Sonuna Kadar Padişahlara Göre Gelişmesi*, İstanbul 1986.
- ASLANAPA, Oktay, “Edirne’de Türk Mimarîsinin Gelişmesi” *Edirne, Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1993, s.223-232.
- ASLANAPA, Oktay, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949.
- AYVERDİ, E.Hakkı - YÜKSEL, İ.Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi’marisi*, İstanbul 1976.
- BAGCI, Serpil, “Osmanlı Mimârisinde Boyalı Nakışlar”, *Osmanlı Uygarlığı*, C.2, İstanbul 2002, s.737-760.
- BALTACIOĞLU, İ.Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Kültür Bakanlığı, Mersin 1993.
- BERK, Nurullah, “İslâm Yazısında Plastik ve İfade”, *AÜİF Dergisi*, S.I-II, Ankara 1955, s.49-57.
- BEŞİR Çelebi, *Hikâye-i Beşir Çelebi*, (yay. İ.Hakkı Ertaylan), İstanbul 1946.
- CAN, Yılmaz, GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 2006.
- CANSEVER, Turgut, *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul 2007.
- CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimârlık*, İstanbul 1977.
- ÇELİK, Semra, “Saray Kenti Edirne’den Doğu’ya Uzanan Motifler”, *El Sanatları*, S.1, İstanbul 2004, s.8-10.
- ÇENGELCİ, Yusuf, Karabıyık, *Edirne’de Tarihi Eserler, Mimâr Sinan ve Selimiye*, Edirne 2008.
- DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimârisinde Süsleme-Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Edirne Câmilerinde Kalem İşleri”, *Edirne; Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s.371-380.
- DERMAN, M.Uğur, “Edirne Hattatları” *Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı*, Ankara 1993, s.311-319.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (yay. Ahmet Cevdet), C.3, İstanbul 1314.
- EYİCE, Semavi, “Edirne’de Selimiye”, *Sanat Dünyamız*, C.6, S.17, İstanbul 1979, s.10-17.
- EYİCE, Semavi, “Edirne”, *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s. 431-435.
- Eyyüb Sabrı Paşa, *Mir’âtü’l-Haremeyn Mir’ât-ı Mekke-Mir’ât-ı Medine-Mir’ât-ı Cezîretü’l Arab*, I-III, İstanbul 1301-1305, s. 484.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyip, “Edirne-Murâdiye Külliyesi”, *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s. 425-431.
- GURLİTT, Cornelius, *Edirne’deki Yapılar*, (çev. M.ÖZER), Edirne 2006.
- GÜNÜÇ, Fevzi, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celf Süslü Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s. 47-58.

- GÜNÜÇ, Fevzi, “Câmi Mimârisinde Celî Yazılar”, *Fatih*, S.2, İstanbul.
- HADİS-İ ŞERİF Kitapları, *Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesai, İbn-i Hubban ve Buhârî*.
- HAIDER, Gulzar, S., “İslâm Mimarîsi ve Şehirciliği”, *İslâm’da Kültür ve Bilgi*, C.V, (ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU), Ankara 2008, s.721-790.
- HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimârlık Sözlüğü*, İstanbul 1995.
- İRTEŞ, M.Semih, “Kalem İşi, Cam ve Revzen” *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2007, s.293-327.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, “Edirne Eski Câmının Kitâbeleri ve Mimârimizdeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 1971.
- KURAN, Aptullah, “A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne and İstanbul”, *Muqarnas, an Annual on Islamic Art and Architecture*, S.13, Leiden 1996, s.114-131.
- KUR’AN-I KERİM, Bakara, Âl-i İmrân, Nisa, Ankebût, Nûr, Fatır, Mü’minûn, Saff, Haşr, En’am, İsrâ, Hadîd, Ahzab, Cum’a, Rahman, Nebe’, İhlâs Sûreleri.
- KUYULU, İnci, *Akdeniz’de İslâm Sanatı Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası*, İzmir 2000, s.57-75.
- MERİÇ, Rıfıkı Melül, “Edirne’nin Tarihi ve Mi’mari Eserleri Hakkında”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, S.1, İstanbul 1963, s.439 - 536.
- ONUR, Oral, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitâbeler*, İstanbul 1972.
- ÖNGE, Yılmaz, “Erken Osmanlı Dönemi Osmanlı Türk Sanatına Genel Bir Bakış (1300-1453) ve Hacı Bayram Veli Türbesi”, *IV. Vakıf Haftası*, Ankara 1987, s.39-46.
- ÖRİK, Nahit Sırrı, *Anadolu’da Yol Notları-Kayseri, Kırşehir, Kastamonu-Bir Edirne Seyahatnamesi*, Ankara 1941.
- ÖZBEK, Yıldray, *Osmanlı Beyliği Mi’marisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara 2002.
- ÖZBEK, Yıldray, *Erken Dönem Osmanlı Taş Süslemesi, Osmanlı Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 1999, s.335-352.
- ÖZCAN, Ali Rıza, “Müsennâ Yazılar” *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.211-219.
- ÖZENDES, Engin, *The Second Otoman Capital Edirne*, İstanbul 1999.
- PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940.
- Rifat OSMAN, *Edirne Evleri*, İstanbul 1976.
- Rifat OSMAN, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Câmiler ve Mescidler*, yay. Ülkü Ayan Özsoy, Ankara 1999.
- Rifat OSMAN, *Edirne Rehnüması*, yay. R. Kazancıgil, Edirne 1994.
- SELEN, Hamit Sadi, “Yazma Cihannüma’ya Göre Edirne Şehri” *Edirne, Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1993.
- SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslâm Mimârisinde Sanatçılar*, Ankara 1995.
- SÜLÜN, Murad, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü, Sanat Eserinden Yanşıyan Kur’an Mesajı*, İstanbul 2006.

- ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Edirne’de Üç Abide, Eski Câmî, Üç Şerefeli, Selimiye”, *Turizm*, C.11, S.88, Ankara 1968, s.8-10.
- TANMAN, Baha, “Edirne’de Erken Dönem Osmanlı Câmileri ve Özellikle Üç Şerefeli Câmî Hakkında”, *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s.325 - 353.
- TAŞ, Aziz Nazmi Şakir- *Adrianopoli’ den Edirne’ ye Edirne ve Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu XIV-XVI. Yüzyıl*, İstanbul 2009.
- TATLI, Bekir, *Mimâri Hadisleri*, Ankara 2012.
- TUNÇAY, Rauf, “Edirne Sanat Eserlerindeki Süslemeler”, *Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S.2, 1964, s.223-244.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimârisinde Yazı*, Ankara 2001.
- ÜLGEN, Ali Saim, “XVI. Yüzyılda Türk Mi’marisinin İç Dekorunu Nasıl Vücut Buldu?”, *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1962, s.389-400.
- ÜNVER, A.Süheyl, 749/9 no’lu *Edirne Defteri*.
- ÜNVER, A. Süheyl, “600 Sene Sonra Edirnemizin Müstesna Manâsı 1362-1962”, *Arkitekt*, No.307, İstanbul 1962, s.67-72.
- ÜNVER, A.Süheyl, “Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lâke İşleri ve Sanatkârları”, *Vakıflar Dergisi*, S.VI, İstanbul 1965, s.15-24.
- ÜNVER, A.Süheyl, “Edirne Mevlevihanesi Tarihine Giriş”, *Edirne; Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s.623 - 627.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara.
- YÜCEL, Erdem, “Edirnekâri”, *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s.449-450.
- KÜÇÜKAŞÇI, M. Sabri, <http://video.haberturk.com/haber/video/kabenin-icinde-gezinti/44913>.

Edirne dönemi, Osmanlı devletinin imparatorluğa uzanan ve medeniyetinin temellerinin oluşturulduğu çalkantılı bir dönemdir. Tüm bunlara rağmen bu dönem içerisinde pek çok alanda olduğu gibi mimarî ve tezyîni alanlarda da bir değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. Başkent olması münasebetiyle hızla gelişen Edirne, Osmanlı mimarîsinin ve sanatının zengin eserleri ile donatılarak imar edilmiştir. Osmanlı mimarîsine ait pek çok yeniliklerin ve ilklerin uygulandığı şehir olmuştur.

